

GMINA PIASKI

CZTEROLETNI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY PIASKI na lata 2025-2028

Tekst:
Jacek Studziński

Lublin 2025

SPIS TREŚCI

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu
5. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy
 - 5.1. Zarys historii obszaru gminy
 - 5.2. Zabytki nieruchome
 - 5.3. Zabytki ruchome
 - 5.4. Zabytki archeologiczne
 - 5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych
 - 5.5.1. Dziedzictwo niematerialne
 - 5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony
 - 5.7. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków
 - 5.8. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń
7. Założenia programowe
 - 7.1. Priorytety programu opieki
 - 7.2. Kierunki działań programu opieki
 - 7.3. Zadania programu opieki
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami
11. Realizacja i finansowanie przez gminy zadań z zakresu ochrony zabytków

1. WSTĘP

Przedmiotem niniejszego opracowania jest kolejna propozycja intencjonalna mająca na celu objęcie opieką zabytki znajdujące się na obszarze administracyjnym Gminy Piaski, będące ważnym elementem dziedzictwa kulturowego. Dotychczasowa praktyka wskazuje, iż *Program Opieki nad Zabytkami* stanowi planowe rozwinięcie założeń przyjętych w dokumencie *Strategia Rozwoju Gminy Piaski* oraz zamierzeń właścicieli obiektów zabytkowych, których działalność, między innymi edukacyjna bądź informacyjna, była powiązana z ochroną dziedzictwa kulturowego. W swych założeniach *Gminny Program Opieki nad Zabytkami* ma wskazać kierunki działań podejmowanych przez gminę, związanych z szeroko pojętą ochroną dziedzictwa kulturowego. Jednym z jego głównych celów jest zdiagnozowanie stanu zachowania zabytków oraz wskazanie zadań, jakie winny być realizowane w latach **2025-2028**, przy uwzględnieniu planów i możliwości organizacyjno-finansowych właścicieli zabytków. Należy przy tym podkreślić, że Program określa stan pożądany, do którego powinno się dążyć w zakresie opieki nad zabytkami na terenie gminy Piaski; wskazuje potrzebne do wykonania zadania i podpowiada sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń ochronnych, organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

Zgodnie z przyjętymi założeniami w ustawach i opracowaniach wyższego szczebla, celem programu jest także dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy Piaski, zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Niezwykle ważne jest także, aby wspomniana poprawa dokonywała się przy aktywnym współdziałaniu mieszkańców, w różnych formach ich życiowej aktywności, zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz samorządowych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie opieki oraz jej stymulowanie, tworzenie i wspieranie inicjatyw z tym związanych.

Jak wcześniej wspomniano program przygotowany na lata **2025-2028** blisko powiązany jest ze *Strategią Rozwoju*, której cele winny być realizowane zgodnie z przyjętymi założeniami. Powyższa kwestia dotyczy także pozostałych właścicieli zabytków, którzy zdecydowali się na współpracę z władzami gminy lub samodzielnie podjęli się opieki na zabytkami. Niezwykle istotny jest fakt, by dzięki realizacji powyższych założeń poprawie uległ stan cennych zabytków wpisanych do rejestru i gminnej ewidencji zabytków, bądź podjęto prace konserwatorskie w obiektach wymagających natychmiastowej interwencji. Założenia programu są zgodne z obowiązującymi regulacjami prawnymi dotyczącymi ochrony zabytków w Polsce. Dokument podlega cyklicznej aktualizacji, zgodnie z wymogami ustawowymi.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną w kwestii ochrony zabytków w Polsce jest *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dn. 23 lipca 2003 r. (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.), która wprowadziła i sprecyzowała pojęcia - ochrony i opieki nad zabytkami.

Zgodnie z w/w ustawą - ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków do:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W ustawie zostały zdefiniowane obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków burmistrza należą w szczególności:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (w której powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 22);
- sporządzanie (na okres 4 lat) Programu Opieki nad Zabytkami (art. 87); uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów

zagospodarowania przestrzennego (art. 18 i 19), który to program służy celom określonym w Ustawie (wymienionym w kolejnym rozdziale niniejszego opracowania). Następnie program przyjmuje Rada Miasta, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, po czym jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu burmistrz, sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie miasta.

Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym do zakresu działania samorządu gminnego należy wykonywanie zadań publicznych o charakterze lokalnym w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność, nie zastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów (art. 2 i 6). W szczególności zadania własne obejmują sprawy min.: ładu przestrzennego, gospodarki terenami i ochrony środowiska, kultury, zieleni komunalnej i zadrzewień, cmentarzy komunalnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW i OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W trakcie sporządzaniu niniejszego Programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla gminy Piaski wykorzystano m.in.:

akty prawne:

- Ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292),
- Ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2024 poz. 1130)
- Ustawę z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r., poz. 774, ze zm.),
- Ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024r. poz. 1478),
- Ustawę z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz.U. z 2018 r., poz. 2337)
- Ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r., poz. 1491),
- Ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r., poz. 54),
- Ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2024 r., poz. 1145),
- Ustawę z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385),

- Ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725),
- Ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r., poz. 87)
- Ustawę z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465)
- Ustawę z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).
- Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dn. 20 listopada 2020 w sprawie ujednolicenia prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 poz. 56)

W wyżej wspomnianym dokumencie m.in. wprowadzono nowy wzór karty adresowej Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ) oraz szczegółowo została omówiona forma jej sporządzania oraz tryb włączania i wyłączania z GEZ. Zmiany przedstawiono w § 14, 15, 17 i 18.

akty prawa miejscowego i dokumenty strategiczne Gminy Piaski :

- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XXXI/221/2001 z dnia 28 grudnia 2001 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski (zmiana dot. Gardzienic Pierwszych) – uchwała Rady Miejskiej nr VII/47/2007 z dnia 29 czerwca 2007 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XIII/93/2008 z dnia 15 lutego 2008 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XXIV/160/2009 z dnia 27 stycznia 2009 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XXXIX/264/2010 z dnia 9 marca 2010 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XLII/294/2010 z dnia 27 maja 2010 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr VI/26/2011 z dnia 9 marca 2011 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr VII/30/2011 z dnia 28 marca 2011 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XV/101/2011 z dnia 29 grudnia 2011 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XX/138/2012 z dnia 27 czerwca 2012 r.

- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XXXVII/270/2017 z dnia 30 czerwca 2017 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XXXV/322/2021 z dnia 24 września 2021 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr XXXV/323/2021 z dnia 24 września 2021 r.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Piaski – uchwała Rady Miejskiej nr LVIII/511/2023 z dnia 29 czerwca 2023 r.
- Strategia Rozwoju Gminy Piaski w latach 2016-2023 - uchwała Rady Miejskiej nr XIII/87/2015 z dnia 29 grudnia 2015 r.
- Gminny Program Rewitalizacji gminy Piaski na lata 2021-2030, uchwała Rady Miejskiej nr III/11/24 z dnia 28 czerwca 2024 r.

dokumenty programowe wojewódzkie:

- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego, przyjęty uchwałą nr XI/162/15 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r., opracowany przez Zarząd Województwa Lubelskiego, z perspektywą do roku 2030.
- Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim na lata 2023-2026, uchwała nr DXVIII/9149/23 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 14 listopada 2023 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r. przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XXIV/406/21 z dnia 29 marca 2021 r.
- Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej na lata 2021-2027
- Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast - województwo lubelskie Uchwała Nr XXIX/412/04 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 28 grudnia 2004 r.

krajowe dokumenty programowe z zakresu dóbr kultury:

- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki Nad Zabytkami (przyjęty przez Radę Ministrów, uchwała nr 242 z dn. 8 grudnia 2023 r.), opracowany przez Departament Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2020.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

We wspomnianej Ustawie z 23 lipca 2003 r. szczególnie mocno zaakcentowano zasadę, iż opracowanie programu opieki nad zabytkami ma na celu:

1. Włączenie zagadnień ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Rozpatrywanie kwestii uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i dążenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W obecnie obowiązującym *Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026*, położono nacisk na nowe dziedziny wynikające ze zmian zachodzących w otaczającym nas środowisku (dynamiczny rozwój cyfryzacji, zmiany w przepisach prawa, pandemia i inne tego typu zjawiska). Wymieniano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych, będących efektem ciągłego rozwoju Polski. Wskazano na konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych w zakresie decyzji odnośnie praw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

Główne cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;

- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

4.2. Ustalenia dla Gminy Piaski zawarte w dokumentach strategicznych, planistycznych (wojewódzkich i lokalnych) dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego.

I. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego.

W *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa* podkreślono konieczność połączenia kierunków polityki przestrzennej z działaniami na rzecz rozwoju kultury i ochrony walorów przyrodniczo - krajobrazowych regionu. W związku z powyższym wskazano Piaski (s. 57) jako miasto wspomagające dyfuzję potencjału metropolitalnego. Na s. 58 odnotowano Gardzienice jako jeden z ośrodków priorytetowych w zakresie rozwoju funkcji kultury, jednocześnie posiadający ugruntowane znaczenie i tradycje kulturotwórcze. W rozdziale

dotyczącym warunków realizacji regionalnej polityki rozwoju wyszczególniono ochronę zlewni rzek - Sierotki, górnej i środkowej Czerniejówki oraz górnej i środkowej Giełczwi (s. 62-63), jako tzw. krajobrazy priorytetowe, które należy chronić przy wszelkiego rodzaju inwestycjach. W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego wymieniono Piaski (s. 78) jako miasto włączone do pasma kulturowego związanego z Janem III Sobieskim.

II. *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.*

We wspomnianym dokumencie niewiele miejsca poświęcono opiece nad zabytkami, bardzo ogólnie wśród priorytetów rozwoju województwa m.in. wskazano - ochronę i pomnażanie dziedzictwa kulturowego oraz jego wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju społecznego. Jedyną miejscowością odnotowaną w powyższym dokumencie są Gardzienice i Ośrodek Praktyk Teatralnych „Gardzienice”, wzmiankowane w podrozdziale *Kultura i dziedzictwo kulturowe*, jako jeden z podmiotów działających w dziedzinie kultury i posiadających duży wpływ edukacyjny, m.in. w oparciu o swoją bazę materialną i kadrową (s. 18). W dalszej części poświęconej turystyce oraz ochronie dziedzictwa kulturowego podkreślono potrzebę:

1. ochrony krajobrazu kulturowego głównych ośrodków turystycznych,
2. umacniania publicznego charakteru zadań samorządów w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym zapewnieniem systemowych warunków ich finansowania,
3. wykorzystywania dziedzictwa kulturowego regionu jako elementu wzbogacania rynku pracy (promocja zewnętrzna)
4. stworzenia sprawnego systemu finansowania rewaloryzacji zabytków.

III. *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Woj. Lubelskim na lata 2023-2026*

Powyższy dokument ma charakter uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania dotyczących województwa lubelskiego i w niewielkim stopniu odnosi się do problemów Gminy związanych z zabytkami. W treści opracowania szeroko omówiono elementy współtworzące dziedzictwo kulturowe regionu, krajobraz kulturowy i dziedzictwo niematerialne. Wyszczególniano zabytki znajdujące się w posiadaniu województwa lubelskiego oraz nakłady na remonty przeprowadzone w latach 2019-2023. Ponadto wskazano cele i kierunki działań Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.

IV. Strategia Rozwoju Gminy Piaski w latach 2016-2023

We wspomnianym dokumencie wymieniono (s. 31) kilka miejscowości: Brzezice, Gardzienice, Kawęczyn, Kozice Dolne i Wierzchowiska, które z racji nasycenia cennymi obiektami zabytkowymi oraz korzystnego położenia krajobrazowo-przyrodniczego wskazane są do rozwoju turystyki. Z tym także związane jest korzystne położenie terenów usytuowanych w pd.-zach. części Gminy, znajdującej się w otulinie Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego. W dalszej części (s. 35-42) w zwięzłej formie (tekstowej i tabelarycznej) omówiono zasoby zabytkowe miasta oraz miejscowości znajdujących się na terenie gminy.

Z przeprowadzonej analizy SWOT (s. 51-52) wynika, że mocne strony Gminy to nasycenie cennymi obiektami zabytkowymi, specyficzne walory krajobrazowo-przyrodnicze, marka Teatru „Gardzienice”, korzystne położenie komunikacyjne oraz usytuowanie na szlaku Jana III Sobieskiego. Natomiast pośród słabych stron odnotowano słabo rozwiniętą infrastrukturę turystyczną, brak oferty turystycznej oraz zły stan terenów i obiektów zabytkowych. W nawiązaniu do mocnych stron wskazano jako szansę na szybszy rozwój Gminy wykorzystanie obiektów i terenów zabytkowych połączonych z elementami krajobrazowymi, do celów turystycznych.

W rozdziale **V. 2 Cele Strategiczne** wskazano jako jeden z celów (s. 56) podniesienie jakości infrastruktury technicznej, co m.in. może korzystnie wpłynąć na dostępność obiektów zabytkowych dla turystyki rozwój turystyki. Wskazano również na konieczność podniesienia aktywności mieszkańców i Gminy w zakresie dbania o zabytki znajdujące się w posiadaniu osób prywatnych jak i samorządowych (s. 60). Podkreślono także na wartości krajobrazowe oraz kulturowe (Ośrodek Praktyk Teatralnych - „Gardzienice”), które niewątpliwie mają wpływ na rozwój Gminy.

V. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Piaski

Powyższy dokument uchwalony w 2001 r., obejmujący obszar Miasta i Gminy, wyczerpująco traktuje kwestie związane z zabytkami. W par. 13 szczegółowo określony zasady postępowania w stosunku do obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków. Znaczna część wymienionych obiektów została przeniesiona w 2017 r. do Gminnej Ewidencji, dzięki czemu otrzymały formę ochrony zgodną z obowiązującym ustawodawstwem. W par. 34 wskazano obiekty, wokół których wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej, dominant architektonicznych i krajobrazowych oraz określono warunki zabudowy i zagospodarowania. W 2007 r. miała miejsce zmiana w planie zagospodarowania

przestrzennego dotycząca zespołu dworsko-parkowego w Gardzienicach Pierwszych doprecyzowująca zasady ochrony spichlerza z suszarnią, rządcówki i wartowni, ich rewaloryzacji i ochrony ekspozycji. Zmiany w mpzp jakie miały miejsce w 2008 r. objęły zespoły dworsko-parkowe w Kozicach Dolnych, Wierzchowiska Pierwszych i Siedliszczkach oraz zespół folwarczny w Kębłowie. Ustalono w nich warunki ochrony konserwatorskiej zabudowy znajdującej się w w/w zespołach.

VI. Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Piaski na lata 2021-2030

We wspomnianym dokumencie, w części dotyczącej wartości kulturowych Gminy wskazano (s. 38) obiekty wpisane do rejestru zabytków:

- Ruiny zboru kalwińskiego w Piaskach,
- Zespół dworsko-parkowy w Brzeżicach,
- Zespół pałacowo-parkowy w Gardzienicach Drugich,
- Zespół pałacowo-parkowy w Gardzienicach Pierwszych,
- Zespół ogrodowo-dworski w Kawęczynie,
- Zespół dworsko-parkowy w Kozicach Dolnych,
- Zespół dworsko-parkowy w Wierzchowiskach Drugich.

oraz tereny mające potencjał turystyczno-rekreacyjny. W dalszej części szeroko omówiono mocne i słabe strony Gminy (s. 45 i następne). Ponadto na s. 58 wskazano zespół dworsko-parkowy w Brzeżicach jako element obszaru o dużym potencjale rewitalizacyjnym.

W dalszej części opracowania niestety spośród zasadniczych celów rewitalizacyjnych nie wskazano żadnego, który wiązałby się obiektami zabytkowymi. Jedynie w rozdziale *Cele uzupełniające* wymieniano zespół pałacowo-parkowy w Kawęczynie jako wymagający rewitalizacji i rozbudowy (s. 132).

5. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

5.1 Zarys historii Piask i okolicznych miejscowości.

Piaski – brak przywileju lokacyjnego nie pozwala na określenie czasu założenia miasta, wiadomo jedynie, że erekcja miasta miała miejsce na gruntach wsi Pogorzały Staw, o której pierwsze wzmianki pochodzą z 1401 r., gdy właścicielem był Jan Pałka Obermuntowicz. Prawa miejskie Piaski otrzymały przed 1470 r., gdyż w tym roku ówczesny właściciel Jan Swyrczowski uzyskał od króla Zygmunta I przywilej na urządzenia jarmarków dla już istniejącego miasta.

W tym czasie w Piaskach funkcjonował drewniany kościół parafialny pw. św. Mikołaja. Pierwsze wzmianki o parafii pochodzą z 1326 r. Częściowo murowaną świątynię wzniesiono ok. 1530 r. dzięki fundacji Pawła Troszcza i Mikołaja Starorzeckiego. W 2 poł. XVI w. dobra stały się własnością Jana Orzechowskiego, który uzyskał dla mieszczan szereg korzystnych przywilejów, pozwalających na szybszy rozwój miasta. Jego syn - Stanisław sprowadził ok. 1570 do Piask arian, co zapoczątkowało uczynienie z miasta ważnego ośrodka innowierczego. Przed 1624 r. nowym właścicielem został Andrzej Suchodolski, także arianin, fundator nowego zboru, zamkniętego w 1645 r., po przejściu Adama Suchodolskiego na protestantyzm. Z 1 poł. XVI w. pochodzą pierwsze informacje dotyczące osiedlających się w mieście Żydów, którzy dopiero w 1785 r. dostali pozwolenie budowy bożnicy. Skomplikowane podziały wewnątrz rodziny Suchodolskich i zewnętrzna sytuacja polityczna na pocz. XIX w. w istotny sposób przyczyniły się do stopniowego upadku gospodarczego miasta. W 1823 r. dobra piaseckie nabył Ignacy Szlubowski, który swoimi działaniami inwestycyjnymi spowodował krótkotrwałe ożywienie, wstrzymane w trakcie posiadania przez kolejnych właścicieli Leuchtów i Bobrowskich. W 1869 r. Piaski utraciły prawa miejskie, co niekorzystnie wpłynęło na rozwój miasta, nadal mającego rolniczy charakter z nielicznymi, niewielkimi warsztatami rzemieślniczymi. Sytuacja ta utrzymała się do II wojnie światowej.

Gardzienice – wieś szlachecka pierwszy raz odnotowana w dokumentach z 1409 r., gdy wymieniono dwóch kmieci Stefana i Marka. Pierwszym znanym właścicielem był Jan Gardzinka wymieniony w 1416 r. Do końca XVI w. miała kilku właścicieli, między którymi należy odnotować Mikołaja Suchodolskiego i Jana Oleśnickiego. Na pocz. XVII w. wieś należała do Snopkowskich, którzy w 1614 r. sprzedali ją arianinowi Krzysztofowi Spinkowi. Przez następne pół wieku dobra wielokrotnie przechodziły z rąk do rąk, pozostając jednak w kręgu znanych innowierców: Orzechowskich, Suchodolskich i osób z nimi spokrewnionych. Wspomniane rodziny były wyznawcami nie tylko arianizmu, ale i kalwinizmu. W 1680 r. Gardzienice stały się własnością bratanka hetmana Stefana Czarnieckiego, pisarza koronnego - Stanisława Stefana Czarnieckiego, gdy ten poślubił tutejszą dziedziczkę Katarzynę Hulewiczównę. Po Czarnieckich niemal na cały wiek dobra przeszły w ręce Potockich, którzy w istotny sposób przyczynili się do nowego ukształtowania założenia. Kolejni właściciele majątku - Lemańscy, S. Cześniak, F. Kleniewski i A. Iwański sukcesywnie rozbudowali założenie. Ostatnim właścicielem dóbr, aż do reformy rolnej w 1944 r. był W. Głogowski.

Gardzienice Drugie - pierwotnie folwark dóbr gardzienickich, krótko przed r. 1880, odłączony od dóbr, w ramach rodzinnego podziału majątku. Odtąd określany jest w źródłach jako: Gardzienice Kolonia, Borek, Kolonia Borek lub Granicznik. W skład dóbr Gardzienice wchodziły

w 2 poł. XIX w. oprócz Borku – folwarki Gardzienice, Żegotów, Podgranicznik oraz 2 wsie: Gardzienice i Wola Gardzienicka. Podczas wspomnianego rozdziału majątności, folwark pozostał przy rodzinie Lemańskich, właścicielach dóbr w 2 poł. XIX w. Borek pozostał własnością rodu Lemańskich do r. 1907. Wtedy to przeszedł drogą spłaty, na własność tylko jednej z sióstr – Felicji, żony Artura Rzewuskiego. W l. 20 XX w. grunty majątku gardzienickiego były w kilku etapach rozparcelowywane. W rękach Rzewuskich folwark Borek pozostawał do II wojny św., a w roku 1944 został upaństwowiony.

Brzezice – pierwszy raz odnotowane w materiałach źródłowych w 1330 r. jako Brysca, w związku z przeniesieniem wsi na prawo magdeburskie. Nazwa Brzezice w obecnym brzmieniu pojawiła się w 1381 r. W tym okresie dobra brzezickie stanowiły własność biskupów krakowskich. Dalsze dzieje własnościowe są nieznane, dopiero w XVIII w. odnotowano jako właściciela Aleksandra Lanckorońskiego. Zapewne pod koniec XVIII w. miał miejsce podział Brzeżyc na dwie części Brzezice Wielkie, w których funkcjonował dwór z dużym założeniem ogrodowym oraz Brzezice Małe z niewielkim folwarkiem. Kolejnymi znanymi właścicielami byli wzmiankowani w 1862 r. Zambrzyccy, fundatorzy nowego dworu oraz rozbudowanego zespołu folwarcznego. Po Zambrzyckich dobra znalazły się w posiadaniu rodziny del Campo Scipio, którzy na przełomie XIX/XX w. rozbudowali dwór o skrzydło. Po reformie rolnej majątek stał się własnością Skarbu Państwa. Zabudowania folwarczne przeszły w użytkowanie rolniczej spółdzielni, a we dworze umieszczono szkołę, działającą do pocz. XXI w.

Kawęczyn na przełomie XVIII/XIX w. właścicielem dóbr, w skład których wchodziła Bystrzyca, Kawęczyn i Wierzchowiska był Jakub Rzewuski pisarz koronny Stanisława Augusta Poniatowskiego, uczestnik Insurekcji Kościuszkowskiej. W 1820 r. w ramach podziałów rodzinnych Kawęczyn przypadł jego synowi – Benedyktowi, a następnie wnuczce (1823 r.) Brygidzie Kossakowskiej. W tym czasie była to niewielka miejscowość licząca 14 domostw i folwark z czterema budynkami murowanymi Kossakowscy. W 1838 r. dobra kawęczyńskie nabył J. Polikowski, natomiast od 1878 r. znajdowały się w rękach rodziny Tuszyńskich, od 1930 r. Mariana Kicińskiego, władającego nimi do reformy rolnej z 1944 r. Warto odnotować, że żoną Kicińskiego była Maria Mirska słynna w okresie międzywojennym aktorka i śpiewaczka.

Kozice – miejscowość pierwszy raz wymieniona w 1394 r., gdy król Władysław Jagiełło nadał Stanisławowi z Kozienic wójtostwo w Krasnymstawie. W rękach spadkobierców Stanisława, którzy przyjęli nazwisko Koziccy, wieś znajdowała się jeszcze w XVI w. W 1455 r. odnotowano dwór w Kozicach należący do Mikołaja. Na pocz. XIX w. wieś podzielono na dwie części - Kozice Górne i Dolne, w każdej z nich znajdował się dwór z licznymi budynkami gospodarczymi murowanymi zarówno murowanymi jak i drewnianymi.

Siedliszczki – wieś będąca własnością szlachecką, odnotowana po raz pierwszy w 1452 r. w związku z opisem granic Fajslawic, w trakcie ich sprzedaży. Do 1834 r. wchodziła w skład dóbr piaseckich, następnie wydzielona i przekazana rosyjskiemu oficerowi Janowi Leuchte. W 1870 r. na licytacji nabył ją Michał Smoleński, który w 1895 r. rozprzedał majątek na kolonie. W 1917 r. resztówkę z dworem nabył Jan Czarnecki, w rękach którego znajdowała się do reformy rolnej w 1944 r.

Wierzchowiska – wieś wymieniona w 1383 r. w związku ze sporem o dziesięcinę pomiędzy plebanem z Mełgwi a biskupem. Stanowiła rozdrobnioną własność szlachecką, jako pierwszego znanego właściciela odnotowano w 1409 r. Stanisława Gotardowica. Już w XV w. część rodów zamieszkujących Wierzchowiska przyjęła nazwisko Wierzchowscy. Z których odnotowano w 1531 r. Borysa. W 1676 r. nadal miało miejsce rozdrobnienie własnościowe, gdyż wśród płacących podatki wymieniono Andrzeja Wierzchowskiego, Daniela i Gabryela Iżyckich. Po 1823 r. dobra znajdowały się w posiadaniu Brygidy Kossakowskiej i jej męża, następnie Koźmianów.

5.2. Zabytki nieruchome

Urbanistyka i ruralistyka:

Miasto powstało na surowym korzeniu, na ważnym trakcie handlowym tzw. ruskim, przy przeprawie przez Giełczew. Zapewne zgodnie z zamierzeniami właścicieli miało otwarty charakter tj. pozbawione wałów obronnych. Pierwotny rynek był zlokalizowany w pobliżu dzisiejszego kościoła parafialnego, miał kształt prostokąta, od północy opierał się dłuższym bokiem o tzw. trakt ruski tj. dzisiejszą ul. Lubelską, a od południa o nieistniejące dziś przedłużenie ulicy 500-lecia. Przybliżona lokalizacji jest możliwa jedynie dzięki mapie Heldensfelda z 1801 r., natomiast pełną utrudniają zmiany wielkości działek, w wielu przypadkach utrzymujące się od czasów lokacji do współczesności. Obrys rynku został zatarty późniejszą zabudową i zniszczeniami będącymi wynikiem działań wojennych. Z przekazów źródłowych wynika, że układ przestrzenny Piask nie uległ zmianie do k. XVIII w. Na pocz. XIX w. wspomniany rynek został wtórnie podzielony na nowe działki i zabudowany. W poł. XIX w. miała miejsce nieformalna regulacja miasta i wyznaczono nowe miejsce na odbywanie targów i jarmarków przy wylocie ul. Gardzienickiej, ograniczone od północy ul. 500-lecia, od zachodu Ogrodową. Kolejna regulacja, tym razem oficjalna została przeprowadzona w 1922 r., gdy wytrasowano nowy rynek, usytuowany w obecnym miejscu. Zmiany te, całkowicie odbiegające od pierwotnych rozwiązań, zahamowały chaotyczną zabudowę i umożliwiły rozwój przestrzenny miasta w zaplanowanym kształcie.

Z analizy źródłowych przekazów kartograficznych z końca XVIII w. wynika, że dominującym układem ruralistycznym na tym terenie była jednodrożnica, z obustronną, rozluźnioną zabudową (z czasem zagęszczoną), niekiedy wpisaną w stok wzgórza. Te najbardziej charakterystyczne dla krajobrazu kulturowego polskiej wsi układy, niekiedy były wzbogacane tzw. nawsiem czyli terenem położonym w centrum wsi, pierwotnie należącym do wspólnoty, wokół którego lokowano zabudowę np. Kawęczyn.

Architektura sakralna:

Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Piaskach położony przy ul. Lubelska 1, wybudowano ok. 1720 r., jednak tylko część (prezbiterium i zakrystia) była murowana, natomiast pozostałe elementy drewniane. Dopiero w 1852 r. drewnianą nawę zastąpiono murowaną, natomiast zakrystię wzniesiono 1866 r. Podczas I wojny światowej świątynia została poważnie zniszczona, częściowo odbudowana w okresie międzywojennym, a następnie spalona w trakcie II wojny światowej. Odbudowa z lat 1945-48 niemal całkowicie zatarła cechy stylowe pierwotnej budowli, gdyż zachowały się fragmentarycznie mury prezbiterium oraz zakrystia. Kościół jest otoczony murem pochodzącym z 1866 r., z tego samego okresu pochodzi dzwonnica.

Na północ od zabudowań miejskich Piask, przy ul. Łahody, na wzgórzu zwanym „Kościelec” znajdują się pozostałości zboru kalwińskiego wraz z ogrodzeniem i cmentarzem. W tej części miasta pierwotnie znajdowała się siedziba właścicieli dóbr, w której przejściowo modlili się arianie, do czasu wzniesienia zboru. Zbór zastąpiła nowa barokowa świątynia budowana od 27 października 1783 r., do 1785 r., co potwierdza łacińska data MDCCLXXXV umieszczona nad drzwiami do wnętrza. Głównym jej fundatorem był właściciel dóbr piaseckich Teodor Suchodolski, którego herb Janina umieszczono w trójkątnym szczycie wieży. Zmniejszająca się liczba wiernych i brak wsparcia finansowego ze strony właścicieli spowodowały likwidację parafii w 1849 r. i opuszczenie zabudowań, które od tego czasu stopniowo niszczały, aż do stanu daleko posuniętej ruiny.

W tym stanie pozostawały do 2020 r., następnie odrestaurowana w formie trwałej ruiny. W pobliżu kościoła kalwinów znajdowała się świątynia ewangelików, sukcesywnie niszcząca i rozebrana jeszcze w XIX w., podobnie jak dwór Orzechowskich.

W południowej części Kawęczyna jest położony drewniany kościół parafialny pw. św. Józefa Robotnika i św. Antoniego wybudowany w latach 1907-1908 w Siedliszczu, nieopodal Chełma. Po erekcji parafii w 1920 r. mieszkańcy Kawęczyna oraz sąsiednich wsi zakupili świątynię i przenieśli ją na obecne miejsce. Kościół rozbudowano w 1936 r. o dodatkową zakrystię. W 1931 r. wybudowano drewnianą wolnostojącą dzwonnice.

Architektura rezydencjonalna:

Obecnie istniejący dwór w **Brzeżicach** wzniesiono w 1 poł. XIX w., zapewne dla Zambrzyckich, w miejscu starszego pochodzącego z XVIII w. Na przełomie XIX/XX w., gdy dobra znajdowały się w posiadaniu rodziny Scypio del Campo do korpusu dobudowano prostopadłe skrzydło. Po reformie rolnej z 1944 r. we dworze działała szkoła. Od 2010 r. budynek został opuszczony i stopniowo niszczał. Dopiero w roku 2020 rozpoczęto prace remontowo-budowlane przy obiekcie. Wokół dworu zachował się XIX-wieczny park krajobrazowy, z relikdami wcześniejszych nasadzeń (XVIII-wieczna aleja lipowa) oraz budynek gospodarczy z pocz. XX w., przebudowany na mieszkalny. Poza parkiem znajduje się zespół murowanych budynków gospodarczych, powstałych w różnych okresach m.in. pozostałości stodoły i spichlerz z 1868 r., stajnia dworska, częściowo zrujnowana oranżeria oraz fragmenty muru otaczającego zespół z ok. 1900. Nieco późniejsze, gdyż z 1924 r. są - stajnia fornalska, obora dworska i obora fornalska (rozebrana po 2015 r. – postępowanie dot. wykreślenia z GEZ w toku).

W skład zespołu pałacowo-parkowego w **Gardzienicach Pierwszych** wchodzi: pałac, dwie oficyny pałacowe, kaplica ariańska i otaczający całość park krajobrazowy. Najstarszym obiektem w zespole jest wybudowana przez arian (K. Spinek – ?), obecna piętrowa oficyna, której wschodnią część należy uznać za pierwotny dwór z pocz. XVII w. Po wybudowaniu pałacu, dwór stracił swą podstawową funkcję. W 1 poł. XVIII w. został rozbudowany w kierunku zachodnim o parterową, pięcioosiową oficynę właściwą, która w l. 60. XX w. została rozebrana, a następnie zrekonstruowana w l. 1986–1993. Centralnym punktem założenia jest pałac, powstały w 2 ćw. XVII w., z inicjatywy Pawła Orzechowskiego, który przy jego wznoszeniu zatrudnił Mikołaja Śmigiela (lub Slingera) muratora z Lublina. Pałac został zniszczony w 1648 r. przez wojska Chmielnickiego oraz w 1656 r. przez Szwedów ścigających wojska polskie po bitwie pod Gołębim, Na przełomie XVII/XVIII w. przebudowany przez nowych właścicieli – Potockich. Ponownie zniszczony w czasie pożaru w 1802 r., doczekał się jedynie częściowej odbudowy przez Miączyńskich, nadal jednak nie odzyskując reprezentacyjnej funkcji, gdyż – jak wynika ze źródeł z tego okresu – jego część pokryta była słomą. Kolejny właściciel dóbr Adam Siedliski przebudował pałac na spichlerz. Dopiero w poł. XIX w. pałac odzyskał, po kolejnej przebudowie rezydencjalne funkcje. Następni właściciele Kleniewski, Iwańscy niewiele wnieśli w bryłę pałacu. Po 1944 r. dobra zostały przejęte na własność Skarbu Państwa. Obecnie w pałacu mieści się Europejski Ośrodek Praktyk Teatralnych, z inicjatywy którego przeprowadzono w 2008 r. gruntowną rewaloryzację budynków w zespole. Do pałacu przylega kaplica ariańska, której budowę prawdopodobnie rozpoczęto wkrótce po nabyciu Gardzienic przez Krzysztofa Spinka, tj. w 1614 r. Jednak w chwili jego śmierci w 1618 r. nie była jeszcze ukończona. Dokonano tego zapewne przed 1627 r. Północna ściana (fasada) kaplicy zwieńczona jest manierystycznym szczytem pokrytym ornamentem okuciowym opartym na wzorniku Jana Vredemana de Vries.

Czwartym obiektem w zespole jest właściwa oficyna wzniesiona w 1852 r., po II wojnie światowej częściowo przebudowana i adaptowana na pocztę i bibliotekę. Poszczególne obiekty zostały wkomponowane w park krajobrazowy założony ok. 1850 r. Do zespołu należy rządcówka, wzniesiono ok. 1900 r. częściowo zrujnowana.

Nieopodal zespołu pałacowego jest usytuowany zespół folwarczny składający się z murowanych budynków: brojlerni, ruiny rządcówki, cielętnika, obory/chlewni, stodoły, spichlerza oraz ruin gorzelni. Część wspomnianych obiektów powstała na pocz. XX w., starsze są brojlernia, obora chlewnia i stodoła wybudowane ok. 1850 r.

Gardzienice Drugie (Borek) - pierwotnie folwark dóbr gardzienickich, od których został odłączony przed 1880 r. i pozostał przy rodzinie Lemańskich, właścicielach dóbr w 2 poł. XIX w. Dwór powstał prawdopodobnie ok. 1880 r., z inicjatywy Lemańskich, dla których stał się główną

siedzibą. W ich posiadaniu pozostał do 1907 r., po czym przeszedł na własność Felicji z domu Lemańskiej, żony Artura Rzewuskiego. Po przejściu majątku na własność Skarbu Państwa w 1944 r., budynek przeznaczono początkowo na szkołę podstawową. Opuszczony od l. 80 i odzyskany przez spadkobierców dawnych właścicieli, popadał w ruinę. W l. 90 XX w. zachowały się fragmenty ścian obwodowych. Po przejściu w ręce prywatne przez dłuższy czas sytuacja nie ulegała zmianie. Dopiero po 2020 r. stopniowo dwór odbudowywano. Poza dworem w skład zespołu wchodzi pozostałości XIX-wiecznego parku z aleją dojazdową oraz murowany budynek gospodarczy z pocz. XX w.

Kawęczyn - dwór w Kawęczynie powstał zapewne przed 1830 r., jak można przypuszczać inicjatorami jego budowy byli Rzewuscy - Jakub lub Benedykt. Wokół dworu założono park krajobrazowy, przekomponowany na pocz. XX w. przez S. Celichowskiego, wybitnego architekta zieleni Ponadto wzniesiono liczne budynki gospodarcze, z których zachował murowany spichlerz z ok. 1839 r. Po reformie rolnej w 1944 r. we dworze we dworze ulokowano szkołę, a następnie Ośrodek Szkolenia Rolniczego. Od 1999 r. dwór wraz z parkiem znajduje się prywatnym posiadaniu. W 2015 r. dwór oraz spichlerz zostały skreślone z rejestru zabytków decyzją MKiDN.

Kozice Dolne – na początku XIX w. na terenie miejscowości (wówczas istniały tylko Kozice) odnotowano dwa zespoły dworskie, usytuowane w pld.-zach. oraz pñ.-wsch. części wsi. Obecnie zachował się tylko XIX-wieczny zespół dworsko-parkowy w Kozicach Dolnych (pł.-wsch.), w skład którego wchodzi dwór, rządcówka (oficyna), kordegarda, spichlerz, stodoła oraz pozostałości parku z 1 poł. XIX w. W XVIII w. dobra należały m.in. do rodziny Bystrzejowskich, następnie Kańskich i Chomętowskich. Ostatnimi właścicielami byli Stadniccy. Obecnie w budynkach mieści się Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy.

Siedliszczki – pierwsze informacje dotyczące dworu pochodzą z kartografii z pocz. XIX w., gdzie odnotowano zespół budynków o charakterze rezydencjonalnym usytuowanych w zach. części miejscowości. Towarzyszyły mu nieliczne budynki gospodarcze i skromne założenie parkowe. Kolejny dwór, zachowany do dnia dzisiejszego, wzniesiono pod koniec XIX w. W l. 20 XX w. dwór przebudowano, nadając mu cechy architektury „dworkowej”. Po II wojnie światowej w budynku funkcjonował sklep, obecnie prowadzone są prace budowlano-konserwatorskie mające na celu jego rewaloryzację. Zachowała się również rządcówka, ob. dom mieszkalny, wybudowana w tym samym czasie, gruntownie przebudowana.

Wierzchowiska Drugie - zespół dworsko-parkowy: dwór kordegarda park oficyna/kuchnia domek myśliwski, lodownia, stajnia, stodoła, obora, spichlerz, czworak, drewnutnia. Po okresie rozdrobnienia własnościowego, w 2 poł. XVIII w. dobra znalazły się w rękach jednej rodziny, dla potrzeb której wybudowano dwór wraz z rozległym założeniem kwaterowym. Kolejną rezydencją wzniesiono w 1879 r. jako siedzibę Koźmianów, posiadających pałac do 1944 r., tj. do czasu reformy rolnej. Od 1995 r. pałac oraz otaczający go park znajdują się w prywatnych właścicieli, którzy gruntownie odrestaurowali obiekty.

Budynki użyteczności publicznej:

Na terenie Gminy zachowało się kilka murowanych budynków tej grupy, z których najstarszy jest dom ludowy ob. parafialny, znajdujący się w Piaskach, przy ul. Lubelskiej 1, wzniesiony na pocz. XX w., a następnie przebudowany w l. 50 XX w. Drugim obiektem jest wybudowana ok. 1920 r., z materiału charakterystycznego dla regionu tj. kamienia wapiennego, szkoła Gardzienicach Drugich. Ponadto w Siedliszczkach zachowała się szkoła l. 30 XX w., obecnie nieużytkowana.

Budynki przemysłowe:

Niemal wszystkie obiekty przemysłowe posiadające wartość zabytkową zachowały się w Piaskach. Wśród nich wyróżnia się zespół młyna Korona usytuowany przy ul. Lubelskiej 47, wzniesiony w 1922 r. dla Josefa Hochmana. W jego skład wchodzi murowany z kamienia wapiennego budynek: młyn; biuro administratora, ob. dom mieszkalny oraz dom młynarza, ob. dom mieszkalny. Przy ul. Gardzienickiej 65 znajduje się murowany z kamienia wapiennego wiatrak holender powstały w 1898 r., przebudowany na młyn elektryczny w l. 40 XX w., obecnie nieużytkowany. Analogiczny materiał posiada garbarnia, wybudowana ok. 1905 r., usytuowana przy ul. Zamojskiej 21, przebudowana po II wojnie światowej na dom mieszkalny. Ostatnim interesującym obiektem przemysłowym w Piaskach jest murowana mydlarnia przy ul. Furmańskiej 6, wybudowana na pocz. XX w., następnie przebudowana na dom mieszkalny. W Wierchowiskach Pierwszych zachował się zbożowy młyn mączny z l. 30 XX w., którego bryła po II wojnie światowej nie uległa zasadniczym zmianom.

Domy mieszkalne:

Najstarsza zabudowa mieszkalna w Piaskach znajdowała się wokół nieistniejącego rynku, usytuowanego zapewne w pobliżu kościoła parafialnego. Znaczna jej część uległa częściowemu zniszczeniu w trakcie Insurekcji Kościuszkowskiej, a pozostała w trakcie późniejszych kataklizmów – pożary i I wojna światowa. Po połowie XIX w. widoczne jest stopniowe przesuwanie zabudowy w kierunku zachodnim, co zmieniło dotychczasowy charakter ul. Lubelskiej. Z pierwotnie rozluźnionego posadowienia domów na działkach nastąpiło ich zagęszczenie i powstanie zwartych pierzei przyulicznych. Większość budynków mieszkalnych w tej części miasta o wartościach zabytkowych to murowane z opoki, jednopiętrowe domy, nakryte niskimi dwuspadowymi dachami, ustawione kalenicowo do ulicy. Fasady są sporadycznie zdobione dekoracją architektoniczną, zwykle ograniczoną do lizen lub opasek okiennych - ul.

Lubelska 3, 31, 40, 50, 51, 61, 62, 67, 68, 79, 86 i 96, Strażacka 5, Zamojska 7 i 9. Nieliczne budynki pozostały nieotynkowane, z czytelną fakturą lica ścian - ul. Gardzienicka 22, ul. Lubelska 7, 20 i 72. Wspomniane domy przewyższają skalą, dwufasadowe budynki wzniesione ok. 1930 r. po regulacji zabudowy ul. Lubelska 76, ul. Rynek/ul. Partyzantów 1 oraz ul. 500-lecia/ul. Partyzantów 16. Pozostałe dom o wartościach zabytkowych zachowały się w Siedliszczkach dom nr 61 oraz w Kawęczynie.

Kamienica przy ul. Lubelskiej 76

Dom przy Gardzienickiej 22

Cmentarze i miejsca pamięci:

Pierwszy cmentarz na terenie Piask funkcjonował przy kościele parafialnym od XIV w. do 1 poł. XIX w. Zmiana przepisów sanitarnych pod koniec XVIII w. wymusiła przeniesienie nekropolii poza granice miasta, a podówczas teren na którym istnieje obecny cmentarz znajdował się poza centrum. Widoczne jest to na historycznej kartografii z 1801 r., gdzie nowy cmentarz jest zlokalizowany poza zabudową, przy obecnej ul. Lubelskiej. Początkowo był ogrodzony drewnianymi balami, które zastąpiono murowanym ogrodzeniem po powiększeniu nekropolii. Na cmentarzu wyróżniają się wolnostojące nagrobki Marychny Kisielnickiej z 1906 r., Michała Smoleńskiego z 1895 r. Teodora Sarednickiego z 1895 r. oraz płyta nagrobna rodziny Lemańskich z 1873 r. Całość obecnie jest ogrodzona murem z kamienia wapiennego (poza częścią zachodnią) i wyraźnym duktem alejek.

Na terenie Piask funkcjonowały dwa cmentarze żydowskie. Starszy z nich został założony zapewne w 2 poł. XVIII w., gdy Żydzi uzyskali zgodę budowę synagogi, pełnił swą funkcję do końca XIX w., tj. założenia nowej nekropolii. Podczas II wojny światowej zdewastowany, na jego terenie odbywały się egzekucje. W l. 70 XX w. został zniwelowany i przeznaczony na plac targowy, obecnie usytuowany przy ul. 500-lecia. Nowy kirkut, zlokalizowany przy obecnej ul. Mickiewicza, założono pod koniec XIX w. Przed 1939 r. był otoczony kamiennym murem, z bramą od strony północnej. Podczas II wojny światowej na jego terenie pochowano wiele osób zmarłych lub zabitych w miejscowym getcie. Obecnie na cmentarzu zachowało się kilkanaście macew, w tym jedna stojąca i kilka obalonych, z widocznymi śladami zdobień i inskrypcji w języku hebrajskim. Najstarsza z nich datowana jest na 1906 r. W l. 90 XX w. diaspora niemiecko-żydowska z Augsburga postawiła na cmentarzu kamień pamiątkowy ku czci Żydów, którzy zginęli w Piaskach. W 2006 r. na cmentarzu postawiono nową tablicę sporządzoną w trzech językach: polskim, niemieckim i hebrajskim.

W Siedliszczkach Kolonii (Młodziejów), przy drodze Piaski - Zamość, w pld. części wsi, znajduje się cmentarz wojenny z I wojny światowej, na którym pochowano w zbiorowych grobach - 945 żołnierzy: austro-węgierskich (457), niemieckich (5) i rosyjskich (197), poległych 27 lipca 1915, w trakcie operacji gorlickiej. Cmentarz jest otoczony metalowym ogrodzeniem. Obecnie niemal wszystkie mogiły są zatarte, a jedynymi obiektami ziemnymi są dwa kopce. Pośrodku cmentarza zachował się kamienny cokół z napisem „TU SPOCZYWAJĄ ŻOŁNIERZE ROSYJSCY, AUSTRO-WĘGIERSCY, NIEMIECCY POLEGLI W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ 1915 R.”. Tuż za nim znajduje się niewielki kamienny postument, bez sygnatur.

W Gardzienicach Drugich, po zach. stronie drogi do Rybczewic, znajduje się cmentarz wojenny z I wojny światowej, na którym pochowano 41 żołnierzy niemieckich oraz kilkuset

żołnierzy rosyjskich, poległych w 1914 r. i lipcu 1915 r. Pierwotnie było tu 18 mogił zbiorowych i 150 pojedynczych, na których stały drewniane krzyże z tabliczkami. Jeszcze w 1928 r. cmentarz ogrodzono drutem kolczastym. Cmentarz jest wydzielony w terenie pozostałościami wałów. W 2018 r. cmentarz uporządkowano, usunięto zbędne zadrzewienie, postawiono tablice informacyjne w trzech językach oraz postument w formie płyt i krzyża. Uczytelniono zarys mogił.

Cmentarz parafialny w Kawęczynie został założony w 1921 r. równoległe z powstaniem parafii, na gruntach zakupionych od właścicieli dóbr w Kozicach Dolnych, ze składek parafian. Na jego terenie brak jest nagrobków wyróżniających się wartością zabytkową, jak również nie pochowano na nim osób zasłużonych dla regionu. Natomiast znajduje się tu pomnik polskich żołnierzy poległych podczas II wojnie światowej oraz jeńców zamordowanych przez Niemców.

W Piaskach przy ul. Lubelskiej, w pobliżu cmentarza parafialnego znajduje się pomnik upamiętniający poległych w latach 1939-1944, w formie prostopadłościennego postumentu, zwieńczonego orłem, ze skrzydłami stylizowanymi w kształcie litery V. Także w Piaskach przy ul. Lubelskiej 71, umieszczona jest tablica w postaci nieobrobionej płyty z krzyżem upamiętniająca zasługi żołnierzy podziemia.

W Woli Piaseckiej należy odnotować dwa miejsca pamięci: pomnik upamiętniający poległych w 1920 r. oraz mogiłę żołnierza Armii Radzieckiej,

Kapliczki i figury przydrożne

W Wierzchowiskach, w pobliżu zespołu pałacowo-parkowego, zachowała się murowana kapliczka z rzeźbą przedstawiającą św. Barbarę z Nikomedii, pochodząca zapewne z pocz. XX w. Kapliczka założona na planie zbliżonym do kwadratu, otwarta w części frontowej arkadą zamkniętą łukiem odcinkowym, nakryta dwuspadowym daszkiem. Część frontowa wydzielona jest żeliwnym, neogotyckim ogrodzeniem.

W środkowej części Kawęczyna, przy drodze do Bystrzejowic, znajduje się murowana

kapliczka z rzeźbą przedstawiającą św. Jana Nepomucena, pochodząca zapewne z pocz. XIX w. Kapliczka założona jest na rzucie kwadratu, z częścią frontową wsparta na dwóch kolumnach.

Parki i ogrody:

W zachodniej części Kębłowa zachowały się pozostałości parku krajobrazowego, założonego zapewne pod koniec XVIII w., przekształconego w poł. XIX w. Park wchodził w skład zespołu folwarcznego, którego pozostałości w postaci wspólnie przebudowanych budynków gorzelnii i brykietni, zachowały się do dnia dzisiejszego.

W płd.-zach. części Kozic Górnych zachowały się pozostałości parku krajobrazowego oraz stawy, założonych w 2 poł. XIX w.

5.3. Zabytki ruchome

Na terenie Gminy obiekty ruchome będące wyposażeniem kościołów parafialnych znajdują się w świątyniach: w Piaskach (pw. Podwyższenia Krzyża Świętego) oraz w Kawęczynie (pw. św. Józefa Robotnika i św. Antoniego). Z nich jedynie w świątyni kawęczyńskiej odnotowujemy obiekty (12 sztuk) wpisane do rejestru zabytków (nr rej. B/212), głównie są to paramenty liturgiczne. Pozostałe w większości wykonano po II wojnie światowej i nie wyróżniają się wartością artystyczną. Natomiast wyposażenie kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Piaskach stanowią obiekty powstałe po 1944 r., nie objęte ochroną w formie wpisu do rejestru zabytków.

5.4 Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Są to więc pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone i są obecne praktycznie wszędzie, także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Zgodnie z prawem każdy obiekt archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Prowadzona przez Gminy ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego. Zgodnie z przepisami prawa, każdy kto zamierza realizować roboty ziemne na terenie, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne, prowadzić roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, planuje zmiany charakteru dotychczasowego przeznaczenia terenu, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub uszkodzenia zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego), jest zobowiązany przeprowadzić (czyli sfinansować) badania archeologiczne w zakresie ustalonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody badań dają możliwość poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów).

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) polegający na wiosennej penetracji gruntów ornych przez archeologów. Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu. Należy jednak dodać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie. Gmina Piaski znajduje się na obszarach: 79-83, 79-84, 80-83, 80-84, 81-83, 81-84. Zdecydowana większość stanowisk to stanowiska płaskie, ukryte pod powierzchnią. W ostatnich 20 latach dla części obszarów miała miejsce weryfikacja związana z prowadzeniem nowych inwestycji. W l. 2003-5 na obszarze 79-84 stan. 19/8 przeprowadzono badania wykopaliskowe związane z obwodnicą Piask, w wyniku których rozpoznano siedem faz zasiedlania stanowiska. Pierwsze było związane ze schyłkowym paleolitem, kolejne z osadnictwem neolitycznej kultury lubelsko-wołyńskiej, kulturą pucharów lejkowatych, kulturą amfor kulistych, wczesną epoką brązu oraz ślady osadnictwa średniowiecznego. Najcenniejsze zabytki – relikty budowli mieszkalnych - pochodzą z fazy KPL. W tym samym roku na stan. 18/7

przeprowadzono szerokopłaszczyznowe badania, w trakcie których odsłonięto założenie murowane z przesklepioną piwnicą, rowy powiązane z „grobowcem kujawskim” (KPL) oraz znaczną ilość materiałów ruchomych. Z analizy wynika, że stanowisko zostało zasiedlone już w fazie pradziejowej, kontynuowane w KPL, a następnie po dłuższym zastoju intensywnie użytkowane w czasach nowożytnych z kulminacją na XVIII w. W 2009 r. na obszarze 79-83 przeprowadzono prospekcję powierzchniową w związku z budową węzła drogowego w m. Bystrzejowice i Wierzchowiska. Starsze badania powierzchniowe wykazały na tym terenie trzy stanowiska archeologiczne, natomiast weryfikacja przeprowadzona jesienią 2009 r. pozwoliła na odkrycie sześciu nowych.

Niezwykle cenne były dwuetapowe badania archeologiczne przeprowadzone przez Ł. Rejniewicza w 2009 r. na terenie zespołu pałacowo-parkowego w Gardzienicach, prowadzone w związku z przygotowaniem projektu rewaloryzacji zabytkowego zespołu. Podczas badań w wykopie nr 10 odkryto najstarsze warstwy użytkowe, wśród których zarejestrowano materiał ceramiczny datowany na XIII, XIV oraz pocz. XV w. Prace przy zachodniej ścianie pałacu przyniosły informacje o wcześniej istniejącej zabudowie wzgórza, wykazujące wtopienie w korpus pałacu blokowej budowli o metryce średniowiecznej najprawdopodobniej o charakterze obronnym. W wykopie 11 natrafiono na górną część fragmentu sklepienia drugiej piwnicy, zamurwane wtórnie wykute wejście do piwnicy z ceglana lunetą oraz grube kamienne mury, sięgające do głębokości 4 m, nie natrafiono jednak na ich poziomy posadowienia. Po wschodniej stronie muru odkryto fragment kamiennego sklepienia piwnicy, przyległego do ściany północnej kaplicy, co może wskazywać, że pod kaplicą istnieją dotychczas nieznanne piwnice. Kontynuacja prac w 2010 r. przyniosła kolejne odkrycia reliktyw dawnej zabudowy, w sumie dające podstawę do stwierdzenia, iż na przełomie XIV/XV w. istniała tu wieża mieszkalna, wybudowana z kamiennej opoki. Dwie następne wieże wzniesiono w XV w., natomiast całość spięto murem kurtynowym. W trakcie tychże badań odkryto zabytki kultury wielbarskiej – fragmenty kultury wielbarskiej i fibulę brązową.

W 2013 r. w Piaskach przy ul. Zamojskiej 23 przeprowadzono ratownicze badania wykopaliskowe po przypadkowym odkryciu w płytkiej jamie grobowej szczątków dwóch osób. Przy odkrytych szczątkach nie natrafiono na żadne znaleziska ruchome. Z zebranych danych wynika, że mogiłę można powiązać z II wojną światową, zapewne osobami pochodzenia żydowskiego. W wykopie badawczym, poniżej odkrytego grobu, odkryto neolityczne obiekty gospodarcze (jamy zasobowe) kultury pucharów lejkowatych i kultury amfor kulistych.

W pobliżu Kolonii Bystrzejowice, na terenie wsi Jadwisin, dz. nr 40, znajduje się domniemany kopiec znany jako Stół Królewski, wiązany przez mieszkańców z Janem III

Sobieskim, który polował tu w l. 1654, 1659 i 1663. Zapewne jest to dotychczas nierozpoznane stanowisko o własnej formie terenowej – domniemy kopiec.

5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Piaski nie ma muzeów bądź regionalnych izb pamięci.

5.5.1. Dziedzictwo niematerialne

Zgodnie z konwencją UNESCO z 2003 r. głównymi elementami kultury niematerialnej podlegającymi ochronie są:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem

Inicjatorem i głównym koordynatorem działań związanych z ochroną dziedzictwa niematerialnego na terenie Gminy jest Miejskie Centrum Kultury. W ramach działań Centrum organizowane są zajęcia w dziedzinie edukacji i upowszechniania kultury m.in. działa orkiestra dęta, coroczne gminne przeglądy kolęd i pastorałek, dni Piask i dożynki gminne.

5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 22 Ustawy z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw burmistrz miasta prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu miasta. W związku z zapisami w/w ustawy w gminnej ewidencji zabytków znajdują:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (w tym nieruchome zabytki archeologiczne);
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków;

5.7. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

Tabela 1. Wykaz kart obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków

PIASKI – GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW				
Lp.	Nazwa obiektu	Adres obiektu	Identyfikator dz. Nr obrębu oraz działki	Nr rejestru (data wpisu)
1.	Zespół dworsko-parkowy	Brzezice	061703_5.0002.63, 624 (aleja), 630, 631	A/731 (11.08.1977)
2.	Dwór w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.632	A/731 (11.08.1977)
3.	Kuchnia dworska (bud. gosp.) w zespole dworsko-parkowym,	Brzezice	061703_5.0002.632	A/731 (11.08.1977)
4.	Park z aleją w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.632, 624 (aleja)	A/731 (11.08.1977)
5.	Stajnia dworska w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.633/19, 633/20	
6.	Stajnia fornalska w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.627/7, 627/16	
7.	Obora dworska w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.627/16	
8.	Pozostałości stodoły w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.811/1	
9.	Spichlerz dworski w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.627/6	
10.	Obora fornalska w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.627/7	rozebrana po 2015 r.
11.	Oranżeria (w ruinie) w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.633/32	
12.	Mur w zespole dworsko-parkowym	Brzezice	061703_5.0002.632	
13.	Mogiła wojenna z I wojny światowej (zlewnia rz. Gielczew)	Brzezice na karcie - Struża	061703_5.0002.648	
14.	Tablica upamiętniająca pomordowanych w l. 1939-1945	Bystrzejowice Pierwsze		
15.	Zespół pałacowo-parkowy	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.1545/33, 1545/18	
16.	Pałac w zespole pałacowo-parkowym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.1545/33	A/451 (21.12.1970)
17.	D. oficyna pałacowa w zespole pałacowo-parkowym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.1545/33	
18.	D. oficyna zamkowa w zespole pałacowo-parkowym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.1545/18	A/451 (21.12.1970)
19.	Park w zespole pałacowo-parkowym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.1545/33, 1545/18	
20.	Zespół folwarczny	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009. dz: 1545/19, 1545/25, 1545/28, 1545/27, 1545/29, 1545/30	
21.	Brojlernia (w ruinie) w zespole folwarcznym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009. część działek: 1545/27, 1545/29, 1545/30,	
22.	Czworak w zespole folwarcznym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.997/4	

23.	Chlewnia w zespole folwarcznym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.1545/27	
24.	Stodoła w zespole folwarcznym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.1545/25	
25.	Spichlerz w zespole folwarcznym	Gardzienice pierwsze	061703_5.0009.1545/28	
26.	Ruiny gorzelni w zespole folwarcznym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.1545/26	
27.	Cielętnik w zespole folwarcznym	Gardzienice Pierwsze	061703_5.0009.1545/27	
28.	Szkoła Podstawowa	Gardzienice Drugie	061703_5.0010.186/3	
29.	Ruiny pałacu w zespole pałacowo-parkowym	Gardzienice Drugie (Borek)	061703_5.0010.576/21	A/739 (22.08.1977)
30.	Pozostałości parku w zespole pałacowo-parkowym	Gardzienice Drugie (Borek)	061703_5.0010.576/21	A/739 (22.08.1977)
31.	Aleja dojazdowa w zespole pałacowo-parkowym	Gardzienice Drugie (Borek)	061703_5.0010.576/21	A/739 (22.08.1977)
32.	Budynek gospodarczy	Gardzienice Drugie (Borek)	061703_5.0010.576/21	
33.	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	Gardzienice Drugie	061703_5.0010.468	
34.	Zespół ogrodowo-dworski	Kawęczyn	061703_5.0015.47/16	A/721 (22.06.1977)
35.	Park w zespole ogrodowo-dworskim	Kawęczyn	061703_5.0015.47/16	A/721 (22.06.1977)
36.	Czworak w zespole ogrodowo-dworskim	Kawęczyn	061703_5.0015.442/9	
37.	Kościół parafialny pw. św. Józefa Robotnika i św. Antoniego	Kawęczyn 7	061703_5.0015.162	
38.	Dzwonnica przy kościele pw. św. Józefa Robotnika i św. Antoniego	Kawęczyn 7	061703_5.0015.162	
39.	Cmentarz parafialny	Kawęczyn	061703_5.0015.168	
40.	Dom mieszkalny	Kawęczyn 8	061703_5.0015.164	
41.	Dom mieszkalny	Kawęczyn	061703_5.0015.435/2	
42.	Kapliczka	Kawęczyn	061703_5.0015.456/7	
43.	Gorzelnia	Kęblów	061703_5.0017.164	
44.	Pozostałości parku przy gorzelni d. ogród Lechnickich	Kęblów	061703_5.0017.działki: 162/2, 162/3, 164, 165, 166, 167, 185/2 (cz.)	
45.	Zespół dworsko-parkowy (we wpisie pałacowy)	Kozice Dolne Kolonia 33	061703_5.0021.165	A/738 (22.08.1977)
46.	Dwór (pałac) w zespole dworsko-parkowym	Kozice Dolne Kolonia 33	061703_5.0021.165	A/738 (22.08.1977)
47.	Rządcówka (oficyna) w zespole dworsko-parkowym	Kozice Dolne Kolonia 33	061703_5.0021.163/1	A/738 (22.08.1977)
48.	Kordegarda w zespole dworsko-parkowym	Kozice Dolne Kolonia 33	061703_5.0021.156/4	A/738 (22.08.1977)
49.	Spichlerz w zespole dworsko-parkowym	Kozice Dolne Kolonia 33	061703_5.0021.156/5	A/738 (22.08.1977)
50.	Budynek gosp. (stodoła) w zespole dworsko-parkowym	Kozice Dolne Kolonia 33	061703_5.0021.156/5	A/738 (22.08.1977)
51.	Park w zespole dworsko-parkowym	Kozice Dolne Kolonia 33	061703_5.0021.165, 163/1, 156/6, 156/4, 167	A/738 (22.08.1977)
52.	Pozostałości ogrodzenia w zespole dworsko-parkowym	Kozice Dolne Kolonia 33	061703_5.0021.165, 163/1, 156/6, 156/4, 167	

53.	Pozostałości parku dworskiego	Kozice Górne	061703_5.0019.223/6, 223/4, 223/7, 223/9	
54.	Układ urbanistyczny Piask	Piaski		
55.	Ruina zboru kalwińskiego w zespole zboru kalwińskiego	Piaski, ul. Łahody	061703_4.0001.1265	A/559 (31.12.1971)
56.	Teren cmentarza w zespole zboru kalwińskiego	Piaski, ul. Łahody	061703_4.0001.1265	A/559 (31.12.1971)
57.	Pozostałości ogrodzenia w zespole zboru kalwińskiego	Piaski, ul. Łahody	061703_4.0001.1265	
58.	Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Piaski, ul. Lubelska 1	061703_4.0001.2058	
59.	Dzwonnica w zespole kościelnym pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Piaski, ul. Lubelska 1	061703_4.0001.2058	
60.	Ogrodzenie w zespole kościelnym pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Piaski, ul. Lubelska 1	061703_4.0001.2058	
61.	Dawny cmentarz przykościelny	Piaski, ul. Lubelska 1	061703_4.0001.2058	
62.	Dom ludowy	Piaski, ul. Lubelska 1	061703_4.0001.1452	
63.	Cmentarz żydowski (stary)	Piaski, ul. 500-lecia	061703_4.0001.1680/1	
64.	Nowy cmentarz żydowski	Piaski, ul. Mickiewicza	061703_4.0001.718	A/1667 (21.4.2018)
65.	Cmentarz parafialny	Piaski, ul. Lubelska	061703_4.0001.1380	
66.	Wiatrak holender	Piaski Gardzienicka 65	061703_4.0001.1232	
67.	Młyn „Korona” w zespole młyna	Piaski, ul. Lubelska 47	061703_4.0001.1413/7	
68.	Biuro administr. w zespole młyna „Korona”, ob. dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 47	061703_4.0001.1413/7	
69.	Dom młynarza w zespole młyna „Korona”, ob. dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 47	061703_4.0001.1413/7	
70.	Garbarnia, ob. dom mieszkalny	Piaski, ul. Zamojska 21	061703_4.0001.1297	
71.	Mydlarnia, ob. dom mieszkalny	Piaski, ul. Furmańska 6	061703_4.0001.1429	
72.	Dom mieszkalny	Piaski, Gardzienicka 22	061703_4.0001.1779	
73.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 3	061703_4.0001.1469	
74.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 7	061703_4.0001.1968	
75.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 20	061703_4.0001.1975	
76.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 31	061703_4.0001.1965/2	
77.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 40	061703_4.0001.1588	
78.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 50	061703_4.0001.1969	
79.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 51	061703_4.0001.1416/4	
80.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 61	061703_4.0001.1411	

81.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 62	061703_4.0001.1573	
82.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 67	061703_4.0001.2037	
83.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 68	061703_4.0001.1563	
84.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 72	061703_4.0001.1545	
85.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 76	061703_4.0001.1543	
86.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 79	061703_4.0001.1381/3	
87.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 86	061703_4.0001.1506	
88.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Lubelska 96	061703_4.0001.1501	
89.	Dom mieszkalny	Piaski, ul. Rynek / ul. Partyzantów	061703_4.0001.1534	
90.	Dom mieszkalny	Piaski, ul 500-lecia /ul. Partyzantów	061703_4.0001.1624	
91.	Dom mieszkalny	Piaski, Strażacka 5		
92.	Dom mieszkalny	Piaski, Zamojska 7	061703_4.0001.1842/1	
93.	Dom mieszkalny	Piaski, Zamojska 9	061703_4.0001.1843/1	
94.	Pomnik upamiętniający poległych w latach 1939-1944	Piaski, ul. Lubelska	061703_4.0001.1380	
95.	Tablica upamiętniająca zasługi żołnierzy podziemia	Piaski, ul. Lubelska 71	061703_4.0001.1380	
96.	Cmentarz wojenny z I i II Wojny Światowej	Siedliszczki Kol. lub Młodziejów	061703_5.0011.1047	
97.	Dwór w zespole dworskim, ob. sklep	Siedliszczki 34	061703_5.0032.699/12	
98.	Rządówka w zespole dworskim, ob. dom mieszkalny	Siedliszczki 32	061703_5.0032.699/9	
99.	Szkoła	Siedliszczki	061703_5.0032.547/1	
100.	Dom mieszkalny	Siedliszczki 61	061703_5.0032.1086	
101.	Zespół dworsko-parkowy	Wierchowiska Drugie 134	061703_5.0035. dz.: 777, 781, 782 (staw), 771, 758, 775, 784, 779 i dz. drogi 773, 774/2, 778, 776, 780, 783, 759 (cz.)	A/765 (11.07.1978)
102.	Dwór w zespole dworsko-parkowym	Wierchowiska Drugie 134	061703_5.0035.777	A/765 (11.07.1978)
103.	Kordegarda w zespole dworsko-parkowym	Wierchowiska Drugie 134	061703_5.0035.777	A/765 (11.07.1978)
104.	Park (ze stawem) w zespole dworsko-parkowym	Wierchowiska Drugie 134	061703_5.0035.777, 780, 781, 775, 776	A/765 (11.07.1978)
104.	Oficyna / kuchnia w zespole dworsko-parkowym	Wierchowiska Drugie 134	061703_5.0035.777	A/765 (11.07.1978)

106.	Domek myśliwski w zespole dworsko-parkowym	Wierzchowiska Drugie 134	061703_5.0035.777	A/765 (11.07.1978)
107.	Lodownia w zespole dworsko-parkowym	Wierzchowiska Drugie 134	061703_5.0035.777	A/765 (11.07.1978)
108.	Stajnia w zespole dworsko-parkowym	Wierzchowiska Drugie 134	061703_5.0035.771	A/765 (11.07.1978)
109.	Stodoła w zespole dworsko-parkowym	Wierzchowiska Drugie 134	061703_5.0035.771	A/765 (11.07.1978)
110.	Obora w zespole dworsko-parkowym	Wierzchowiska Drugie 134	061703_5.0035.771	A/765 (11.07.1978)
111.	Spichlerz w zespole dworsko-parkowym	Wierzchowiska Drugie 134	061703_5.0035.771	A/765 (11.07.1978)
112.	Czworak w zespole dworsko-parkowym	Wierzchowiska Drugie 134	061703_5.0035.777	A/765 (11.07.1978)
113.	Drewutnia (ob. garaż) w zespole dworsko-parkowym	Wierzchowiska Drugie 134	061703_5.0035.777	A/765 (11.07.1978)
114.	Kapliczka	Wierzchowiska Drugie	061703_5.0035.78615	
115.	Zbożowy młyn mączny	Wierzchowiska Pierwsze 3A	061703_5.0034.67	
116.	Mogiła żołnierza Armii Radzieckiej	Wola Piasecka		
117.	Pomnik upamiętniający poległych w 1920 r.	Wola Piasecka	061703_5.0037.385, 401	

Tabela II Stanowiska archeologiczne w Gminnej Ewidencji Zabytków

Lp.	STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE AZP	NUMER STANOWISKA		
		obszar AZP	Nr stan. na obszarze	Nr stan. w miejsc.
1.	Brzeziczki	79-84	7	1
2.	Brzeziczki	79-84	8	2
3.	Brzeziczki	79-84	9	3
4.	Brzeziczki	79-84	10	4
5.	Brzezice	79-84	11	1
6.	Brzezice	79-84	12	2
7.	Brzezice	79-84	13	3
8.	Brzezice	79-84	14	4

9.	Brzezice	79-84	15	5
10.	Brzezice	79-84	16	6
11.	Bystrzejowice	79-83	11	1
12.	Bystrzejowice	79-83	12	2
13.	Bystrzejowice	79-83	13	3
14.	Bystrzejowice	79-83	14	4
15.	Bystrzejowice Pierwsze	79-83	15	5
16.	Gardzienice Pierwsze	80-84	17	1
17.	Gardzienice Pierwsze	80-84	18	2
18.	Gardzienice Pierwsze	80-84	19	3
19.	Gardzienice Pierwsze	81-84	25	3
20.	Gardzienice Pierwsze	81-84	26	4
21.	Gardzienice Pierwsze	81-84	27	5
22.	Gardzienice Pierwsze	81-84	28	6
23.	Gardzienice Drugie	80-84	10	1
24.	Gardzienice Drugie	80-84	11	2
25.	Gardzienice Drugie	80-84	12	3
26.	Gardzienice Drugie	80-84	13	4
27.	Gardzienice Drugie	80-84	14	5
28.	Gardzienice Drugie	80-84	15	6
29.	Gardzienice Drugie	80-84	16	7
30.	Gardzienice Drugie	80-84	20	8
31.	Gardzienice Drugie	80-84	30	9
32.	Gardzienice Drugie	80-84	31	10
33.	Gardzienice Drugie	80-84	32	11
34.	Gardzienice Drugie	80-84	33	12
35.	Gardzienice Drugie	80-84	34	13
36.	Gardzienice Drugie	80-84	35	14
37.	Gardzienice Drugie	80-84	59	15
38.	Giełczew	80-84	21	1
39.	Giełczew	80-84	22	2
40.	Giełczew	80-84	23	3
41.	Giełczew	80-84	24	4
42.	Janówek	79-83	23	1
43.	Janówek	79-83	24	2
44.	Kawęczyn	79-83	16	1
45.	Kawęczyn	79-83	17	2
46.	Kawęczyn	79-83	18	3
47.	Kawęczyn	79-83	19	4
48.	Kawęczyn	80-83	2	5
49.	Kawęczyn	80-83	3	6
50.	Kęblów	79-84	2	1
51.	Kęblów	79-84	3	2

52.	Kęblów	79-84	4	3
53.	Kęblów	79-84	5	4
54.	Kęblów	79-84	6	5
55.	Kolonia Bystrzejowice	80-83	1	1
56.	Kolonia Kęblów	80-84	45	1
57.	Kolonia Kęblów	80-84	46	2
58.	Kolonia Kęblów	80-84	47	3
59.	Kolonia Kęblów	80-84	48	4
60.	Kolonia Kęblów	80-84	55	5
61.	Kolonia Kęblów	80-84	56	6
62.	Kolonia Kęblów	80-84	57	7
63.	Kolonia Kęblów	80-84	58	8
64.	Kozice Dolne	80-83	4	1
65.	Kozice Dolne	80-83	5	2
66.	Kozice Dolne	80-83	6	1
67.	Kozice Dolne	80-83	7	3
68.	Kozice Dolne	80-83	8	4
69.	Kozice Dolne	80-83	9	5
70.	Kozice Dolne	80-83	10	6
71.	Majdan Kozic Górnych	81-83	1	1
72.	Młodziejów	80-84	25	1
73.	Młodziejów	80-84	26	2
74.	Młodziejów	80-84	27	3
75.	Młodziejów	80-84	28	4
76.	Młodziejów	80-84	29	5
77.	Piaski	80-84	1	1
78.	Piaski	80-84	2	2
79.	Piaski	80-84	3	3
80.	Piaski	80-84	4	4
81.	Piaski	80-84	5	5
82.	Piaski	80-84	6	6
83.	Piaski	80-84	7	7
84.	Piaski	80-84	8	8
85.	Piaski	80-84	9	9
86.	Piaski	80-84	44	11
87.	Piaski	79-84	1	12
88.	Piaski	80-84	36	10
89.	Piaski Wielkie	79-84	20	9
90.	Piaski Wielkie	79-84	19	8
91.	Piaski Wielkie	79-84	18	7
92.	Piaski Wielkie	79-84	17	6
93.	Piaski Wielkie	79-84	1	12
94.	Siedliszczki	80-84	37	1

95.	Siedliszczki	80-84	38	2
96.	Siedliszczki	80-84	39	3
97.	Siedliszczki	80-84	40	4
98.	Siedliszczki	80-84	41	5
99.	Siedliszczki	80-84	42	6
100.	Siedliszczki	80-84	43	7
101.	Wierzchowiska	79-83	2	2
102.	Wierzchowiska	79-83	3	3
103.	Wierzchowiska	79-83	4	4
104.	Wierzchowiska	79-83	5	5
105.	Wierzchowiska	79-83	6	6
106.	Wierzchowiska	79-83	7	7
107.	Wierzchowiska	79-83	8	8
108.	Wierzchowiska	79-83	9	9
109.	Wierzchowiska Drugie	79-83	1	1
110.	Wierzchowiska Drugie	79-83	20	1
111.	Wierzchowiska Pierwsze	79-83	10	10
112.	Wierzchowiska Pierwsze	79-83	21	1
113.	Wierzchowiska Pierwsze	79-83	22	2
114.	Wola Gardzienicka	81-84	17	1
115.	Wola Gardzienicka	81-84	18	2
116.	Wola Gardzienicka	81-84	19	3
117.	Wola Gardzienicka	81-84	20	4
118.	Wola Gardzienicka	81-84	21	5
119.	Wola Gardzienicka	81-84	22	6
120.	Wola Gardzienicka	81-84	23	7
121.	Wola Gardzienicka	81-84	24	8
122.	Wola Piasecka	80-84	49	1
123.	Wola Piasecka	80-84	50	2
124.	Wola Piasecka	80-84	51	3
125.	Wola Piasecka	80-84	52	4
126.	Wola Piasecka	80-84	53	5
127.	Wola Piasecka	80-84	54	6

5.7. Zabytki o największym znaczeniu dla Gminy.

Niewątpliwie największe znaczenie spośród zabytkowych obiektów znajdujących się na terenie gminy Piaski posiada zespół pałacowo-parkowy w Gardzienicach, cenny przykład architektury renesansowej (kaplica ariańska – jeden z nielicznych, dobrze zachowanych obiektów tego typu na terenie Lubelszczyzny) oraz barokowej (pałac) uzupełniony parkiem krajobrazowym. Niematerialną wartość zespołu podnosi działający w nim Ośrodek Praktyk

Teatralnych założony w 1977 r. przez Włodzimierza Staniewskiego, odnoszący wiele sukcesów artystycznych nie tylko w Polsce ale i w Europie, nagradzany na licznych festiwalach.

Kolejnym cennym zabytkiem jest zespół pałacowo-parkowy w Wierzchowiskach Pierwszych bardzo dobry przykład rezydencjonalnej architektury z poł. XIX w., z kompleksem budynków gospodarczych, otoczony parkiem krajobrazowy, bardzo dobrze zrewaloryzowany.

Niezwykle istotnym elementem krajobrazu kulturowego Gminy jest wzgórze „Kościelec” ze zrewitalizowanymi ruinami zboru kalwińskiego, z uwagi na fakt, iż protestanci (arianie, kalwini i ewangelicy) i ich moiżni współwyznawcy - Orzechowscy i Suchodolscy przez dwa stulecia odgrywali istotną rolę w życiu nie tylko Piask i okolicznych miejscowości, ale także kraju. Protestanci posiadali w mieście dwie świątynie, cmentarze, byli fundatorami okazałych siedzib szlacheckich. W zborach kazania głosili wybitni kaznodzieje. Obecnie pozostałości zboru to jedyny relikwyt ich bytności na tych terenach.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY.

ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Urbanistyka i ruralistyka

Układ urbanistyczny Piask, powstały po 1922 r. nie ma charakteru rozplanowania o wyjątkowej wartości. Elementy pochodzące z okresu lokacji miasta zostały gruntownie zatarte przez późniejsze zmiany w podziale działek i związaną z tym zabudową, do tego stopnia, iż problematyczna jest właściwa lokalizacja pierwotnego rynku.

Jak wcześniej wspomniano we wsiach znajdujących się na terenie Gminy w zasadzie występuje jeden układ ruralistyczny – jednodrożnica, z obustronną zabudową, który nigdzie nie zachował swej pierwotnej formy. Niewątpliwie wpływ na ten stan rzeczy miał niekontrolowany rozwój przestrzenny poszczególnych miejscowości, w wyniku którego już w 2 połowie XX w. wprowadzono nowe - poprzeczne oraz równoległe połączenia, a także zagęszczono zabudowę.

Architektura sakralna:

Zespoły sakralne znajdujące się na terenie Gminy tj. kościół paraf. pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Piaskach przy ul. Lubelskiej 1 oraz kościół parafialny pw. św. Józefa Robotnika i św. Antoniego w Kawęczynie zachowane są w dobrym stanie i na bieżąco poddawane niezbędnym pracom zabezpieczającym. Położone na północ od zabudowań miejskich Piask, ruiny zboru kalwińskiego, pozostałości ogrodzenia i cmentarz, łącznie ze wzgórzem zwanym

„Kościelec” zostały poddane gruntownej rewitalizacji w latach 2018-2020. Zgodnie z zasadami sztuki konserwatorskiej świątynię pozostawiono jako trwała ruinę, na podstawie zachowanej ikonografii odtworzono wieżę i zdobiący ją detal architektoniczny oraz niski murek wokół dawnego cmentarza. Uporządkowano i przycięto drzewostan na wzgórzu, dzięki czemu uzyskał świetną ekspozycję zarówno od strony miasta i drogi ekspresowej.

Architektura rezydencjonalna:

Obecnie istniejący dwór w **Brzeżicach**, wzniesiony w 1 poł. XIX w., przez ostatnich kilkanaście lat był zaniedbany. Rozpoczęte w 2020 r. prace remontowo-budowlane obejmujące dwór, d. kuchnię i oranżerię nadal są prowadzone. Ich zakończenie przewidywane jest na koniec 2025 r. Park krajobrazowy został częściowo zrewaloryzowany, nie wnosi się uwag odnośnie jego stanu. Usytuowana tuż przy parku stajnia dworska jest opuszczona, ze zniszczoną więźbą dachową, pokryciem, stolarką okienną i drzwiową, zawilgoconymi murami zewnętrznymi, wymaga pilnych prac remontowych. Z budynków gospodarczych dawnego folwarku rozebrano po 2015 r. kuźnię i oborę fornalską (obecnie jest prowadzone postępowanie dot. formalnego wykreślenia z GEZ), natomiast ze stodoły zachowała się tylko ściana frontowa. Pozostałe budynki tj. obora dworska, stajnia fornalska, spichlerz i magazyn nadal są użytkowane, mają wymieniono pokrycie dachowe, mury zewnętrzne pokryte tynkiem. Ich stan należy określić jako dobry.

Obiekty wchodzące w skład zespołu pałacowo-parkowego w **Gardzienicach Pierwszych** (pałac, oficyna pałacowa, oficyna zamkowa i park), są sukcesywnie i pieczołowicie restaurowane od wielu lat. Na dzień dzisiejszy ich stan zachowania jest bardzo dobry. Przy wjeździe do Gardzienic jest usytuowana murowana z kamienia wapiennego dawna gorzelnia, obecnie w stanie zaawansowanej ruiny, pozbawiona dachu, z częściowo zachowanymi murami obwodowymi i ścianami wewnętrznymi. Pilnie wymaga podjęcia prac zabezpieczających i remontowych.

Znajdujący się na wschód od zespołu pałacowego - zespół folwarczny zachowany jest w zróżnicowanym stanie. Z obiektów wchodzących w jego skład, jedynie spichlerz został gruntownie odrestaurowany, a następnie włączony do Ośrodka Praktyk Teatralnych i dostosowany do nowych funkcji. Rządówka została rozebrana, na jej miejscu wzniesiono nowy budynek. Wśród pozostałych obiektów na stodole ma wymieniono pokrycie dachowe, natomiast pozostałe obiekty mają nadal płyty eternitowe. Mury tych budynków mają widoczne ślady zawilgocenia i ubytków, wymagają prac remontowych.

Dwór w **Gardzienicach Drugich** (Borek) - odbudowano w 2020 r. na bazie częściowo zachowanych murów obwodowych. Pozostałości XIX-wiecznego parku z aleją dojazdową oraz

murowany budynek gospodarczy z pocz. XX w. zostały rewaloryzowane. Stan całego zespołu jest bardzo dobry.

Dwór w **Kawęczynie** od początku l. 90 był w złym stanie technicznym, który sukcesywnie pogłębiał się. Po przejściu w ręce prywatne, przed 2010 r. rozpoczęto roboty budowlane mające na celu przywrócenie dawnego wyglądu dworu. Odbudowano korpus, przy okazji rozbierając większość ścian zewnętrznych i wewnętrznych. Usytuowany w płn.-zach. części zespołu spichlerz rozebrano przed 2010 r., a następnie wzniesiono nowy obiekt na bazie wcześniejszego obrysu murów. Powyższe działania spowodowały utratę wartości zabytkowych obu obiektów i skreślenie ich z rejestru zabytków. Prace pielęgnacyjne należy także przeprowadzić pośród zieleni znajdującej się na terenie parku krajobrazowego, którego część ogrodową także skreślono z rejestru, wobec braku pierwotnej kompozycji zieleni.

Z obiektów wchodzących w skład zespołu **dworsko-parkowego w Kozicach Dolnych**, na terenie którego mieści się Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy - dwór, kordegarda i park zachowane są w dobrym stanie. D. rządcówka od kilku lat jest opuszczona, mury mają ubytki cegieł, tynku, zawilgocenia, zniszczone pokrycie dachowe - wymaga podjęcia prac remontowych. Usytuowane po drugiej stronie drogi murowane obiekty pofolwarczne - spichlerz i stodoła zachowane są w lepszym stanie technicznym, jednak i one wymagają prac zabezpieczających.

Usytuowany w środkowej części **Siedliszczek** dwór, przez wiele lat był pozbawiony właściwej opieki i od początku l. 90 XX w. stopniowo niszczał. Przez dłuższy czas prace były zawieszane, jednak obecnie nabrały tempa. Usytuowana nieopodal rządcówka z kamienia wapiennego, zachowana jest w dobrym stanie.

Wierzchowiska Drugie - zespół dworsko-parkowy znajdujący się w prywatnym posiadaniu, wykorzystywany jest jako restauracja i hotel, natomiast na obrzeżach parku powstało pole golfowe. Całość została gruntownie odrestaurowana po 1995 r. i jest na bieżąco zabezpieczana. Poważne zastrzeżenia należy wnosić do d. kordegardy, od wielu lat nieużytkowanej, będącej w bardzo złym stanie technicznym i wymagającej pilnych prac konserwatorskich. Obiekt znajduje się tuż przy drodze S17, jest eksponowany z daleka co powoduje, iż stanowi swego rodzaju negatywną wizytówkę. Budynki wchodzące w skład zespołu folwarcznego w większości mają wymienione pokrycie dachowe, jednak ich ściany zewnętrzne są pozbawione tynków, zawilgocone, z ubytkami cegieł i kamieni wapiennych. Wymagają remontów. W szczególności złej sytuacji jest d. czworak, opuszczony od ponad dwudziestu lat będący w złym stanie technicznym.

Budynki użyteczności publicznej:

Szkoła w Siedliszczkach, której zmieniono funkcję na mieszkalną, gdy przeszła w ręce prywatne, obecnie jest w trakcie kompleksowego remontu. Pozostałe budynki czyli dom ludowy w Piaskach (ob. własność parafii) i szkoła w Gardzienicach Drugich są w złym stanie technicznym. Szkoła od dłuższego jest czasu opuszczona, co w niedalekiej przyszłości może przynieść jej postępującą degradację techniczną, z uwagi na materiał z jakiego ją wzniesiono tj. kamień wapienny, wymagający właściwego użytkowania (ogrzewania). W zaistniałej sytuacji wskazane jest możliwie jak najszybsze przywrócenie jej do użytkowania..

Budynki przemysłowe:

Pośród obiektów przemysłowych znajdujących się na terenie Gminy w dobrym stanie znajdują się obiekty wchodzące w skład zespołu młyna Korona, usytuowanego w Piaskach przy ul. Lubelskiej 47 - młyn, biuro administratora oraz dom właściciela. Młyn nadal jest wykorzystywany zgodnie ze swoją pierwotną funkcją, biuro administratora dostosowano do potrzeb mieszkalnych – jego stan nie budzi zastrzeżeń. Kamienica znajdująca się w części frontowej działki ma widoczne ślady zużycia materiałowego, powiązanego z brakiem remontów (ubytki tynki, elementów dekoracji architektonicznej, słaby stan stolarki okiennej i drzwiowej). Wiatrak holender przy ul. Gardzienickiej 65 w Piaskach, obecnie jest nieużytkowany i zaniedbany. Budulec jakim jest kamień wapienny wymaga prac zabezpieczających. Pozostałe obiekty przemysłowe tj. garbarnia, przy ul. Zamojskiej 21 i mydlarnia przy ul. Furmańskiej 6, zostały przebudowane na domy mieszkalne, z nich pierwszy obiekt zachowany jest w dobrym stanie, natomiast d. mydlarnia ma zniszczoną stolarkę, pokrycie dachowe wyeksploatowane). Młyn w Wierzchowiskach Pierwszych zachował swą bryłę bez poważniejszych przekształceń, mury zewnętrzne z kamienia wapiennego, nie wykazują śladów zawilgoceń.

Domy mieszkalne:

Zdecydowana większość domów mieszkalnych znajdujących się na terenie Piask, objętych ochroną konserwatorską poprzez wpis do gminnej ewidencji zabytków, wymaga prac remontowo-budowlanych. W różnym stopniu mają oznaki zużycia materiałowego tj. ubytki tynku, cegieł i kamienia wapiennego w ścianach zewnętrznych, liczne zawilgocenia, zniszczoną stolarkę okienną i drzwiową, zaatakowane rdzą balustrady balkonowe i dachy. Część obiektów jest opuszczona (Lubelska 40 i Gardzienicka 22), w niektórych kamienicach usunięto detal architektoniczny na elewacjach (Lubelska 31). Na korzyść wyróżniają się kamienice przy ul. Lubelskiej 68 i 86, zadbane i niedawno wyremontowane oraz kamienica przy ul. Lubelskiej 51, której stan zachowania nie budzi zastrzeżeń.

Cmentarze i miejsca pamięci:

Cmentarz parafialny w Piaski, usytuowany przy ul. Lubelskiej, należy do zadbanej nekropolii, otoczony jest murem z kamieni wapiennych i cementowych cegieł, główne alejki są utwardzone, natomiast pozostałe mają nawierzchnię gruntową. Kwatery mają czytelny obrys. Większość najstarszych nagrobków, pochodzących z 3 ćw. XIX w. jest utrzymanych w dobrym stanie, zastrzeżenia budzą jedynie żeliwne nagrobki osób nie posiadających bliskich, które wymagają prac konserwatorskich.

Cmentarz żydowski zlokalizowany przy ul. Mickiewicza, przez dłuższy czas był bardzo zaniedbany. W 2017 r. rozpoczęto prace porządkowe, ogrodzono murem z elementów nawiązujących kształtem do macew, postawiono tablicę z napisami po polsku, niemiecku i hebrajskim. Na jego terenie zachowało 14 stel i kilka fragmentów nagrobków. Nadal jednak porośnięty jest dziko rosnącą roślinnością, wymagająca częściowego wycięcia i pielęgnacji.

Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Kolonii Siedliszczkach (obręb geodezyjny Gielczew) zachowany jest w dobrym stanie, wydzielony z otoczenia metalowym płotem, z zadbaną zielenią. Znajdujące się na nim - dwa ziemne kopce są już słabo czytelne, w odróżnieniu od zatartych mogił. Kamienne postumenty usytuowane pośrodku cmentarza wymagają oczyszczenia i zabezpieczenia. Wskazane byłyby prace polegające na odtworzeniu zarysu mogił.

Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Gardzienicach Drugich został uporządkowany w 2018 r., w trakcie prac usunięto zbędne zadrzewienie, otoczono metalowym ogrodzeniem rozpiętym na kamiennych słupach, postawiono tablice informacyjne w trzech językach oraz uczyniono czytelny zarys mogił. Od tego czasu część mogił uległa rozmyciu. Obiekt jest zachowany w dobrym stanie.

Cmentarz parafialny w Kawęczynie z l. 30 XX w. jest uporządkowany, pod stałym nadzorem parafii. Drzewostan, alejki i nagrobki nie budzą zastrzeżeń.

Pomnik ku czci poległych w latach 1939-1944 oraz tablica upamiętniająca zasługi żołnierzy podziemia, znajdujące się w Piaskach przy ul. Lubelskiej, zachowane są w dobrym stanie. Podobnie jak dwa miejsca pamięci w Woli Piaseckiej: mogiła żołnierza Armii Radzieckiej oraz pomnik upamiętniający poległych w 1920 r.

Kapliczki i figury przydrożne

Dwie murowane kapliczki z rzeźbami przedstawiającymi św. Barbarę z Nikomedii w Wierzchowiskach oraz św. Jana Nepomucena w Kawęczynie, zachowane są w dobrym stanie. Obie znajdują się pod opieką parafian, którzy na bieżąco prowadzą prace zabezpieczające.

Parki i ogrody:

Pozostałości XIX-wiecznego parku krajobrazowego w Kęblowie są dobrze czytelne w panoramie jako zwarta grupa zieleni, włączona do programu użytkowego domu weselnego działającego w obrębie zespołu. Drzewostan parkowy jest właściwie pielęgnowany, alejki oraz szpalery są czytelne. Wchodzące w skład założenia budynki d. gorzelnicy i brykielni, przebudowano i zmieniono funkcję na dostosowaną do obecnych potrzeb.

Historyczna kompozycja zieleni znajdująca się na terenie XIX – wiecznego parku krajobrazowego, położonego w pld.-zach. części Kozic Górnych obecnie jest słabo czytelna. Układ alejek parkowych, alej i szpalerów niemal całkowicie zanikł, zachowany jest tylko jeden staw. We wnętrzu wprowadzono nową współczesną zabudowę, nie nawiązującą do wcześniej istniejącej. Należy sporządzić inwentaryzację zieleni nim zostanie całkowicie usunięta.

Archeologia

W nawiązaniu do przedstawionego powyżej stanu archeologicznych badań powierzchniowych na obszarach nr: 79-83, 79-84, 80-83, 80-84, 81-83, 81-84 należy podkreślić, że zdecydowana większość stanowisk pradziejowych, odkrytych na terenie miasta i gminy Piaski to niewielkie pojedyncze nieruchome zabytki archeologiczne. Zarejestrowano na nich śladowe ilości zabytków i mają one zapewne skromną wartość konserwatorską. Nie odnotowujemy wśród nich spektakularnych odkryć, należy jednak podkreślić, że badania wniosły wiele cennych informacji jak np. w Gardzienicach, przy zespole pałacowym.

Jeśli na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne mają być prowadzone roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności istnieje obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych. Obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych reguluje art. 31 ustawy o ochronie zabytków, w myśl którego osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Zgodnie zaś z art. 31 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Zatem obowiązek przeprowadzenia prac archeologicznych istnieje tylko wówczas, kiedy występuje ryzyko przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego i o

ile przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków.

Na terenie Gminy nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych, jednak zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 2024, poz. 1292 ze zm.)

- art. 32 ust. 1 pkt 3: *Wójt przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem i zgodnie, z przytoczonym wyżej przepisem art. 32 ust. 2. przyjmujący zawiadomienie wójt ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków,*

- art. 33 ust. 1: *Wójt przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. (Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny przysługuje nagroda) ,*

- art. 36 ust. 1 pkt. 12: *Prowadzenie poszukiwań z użyciem urządzeń elektronicznych zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań.*

- Zgodnie z art. 35 ust. 2 w/w ustawy *Wszelkie pozyskane w trakcie badań, poszukiwań lub przypadkowych okolicznościach zabytki archeologiczne stanowią własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.*

- Ponadto dodać należy, że nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności (art. 109c wprowadzony nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy również wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie mogą nieść za sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności,

w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń z przeszłości. Poprawna analiza kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

Analizując szanse i zagrożenia stanu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy należy wskazać kilka elementów, które już teraz są lub w nieodległej przyszłości staną się atutami. Z pewnością do takich należy zaliczyć nasycenie cennymi zabytkami (zespół pałacowo-pakowy w Gardzienicach, ruiny zbory kalwińskiego), świetną ofertą kulturalną - Ośrodek Praktyk Teatralnych w Gardzienicach, uzupełnione cennymi walorami krajobrazowymi może stanowić interesującą ofertę dla turystów. W nawiązaniu do walorów przyrodniczych warto podkreślić ich zróżnicowanie form ochrony, świadczącej o ich bogactwie. Niemniej istotne jest położenie przy ważnym szlaku komunikacyjnym jakim jest droga S 17, pozwalającym na szybkim dostępie potencjalnych turystów jadących w kierunku Roztocza. Uzupełniającym atutem może być baza noclegowa, która w ostatnich latach sukcesywnie rozrasta, a wskazana w Strategii Rozwoju Gminy turystyka, niewątpliwie będzie stanowić istotny impuls dla rozwoju miasta.

Wśród słabych stron obecnego stanu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy należy wskazać stan historycznego centrum miasta, które wymaga gruntownej rewaloryzacji. Zachowane tu liczne zabytkowe domy, zarówno objęte ochroną w formie wpisu do Gminnej Ewidencji Zabytków jak pozostające poza nią, wymagają rewitalizacji. Ponadto brakuje rozbudowanych informacji dotyczących istnienia wyjątkowo cennych zespołów zabytkowej architektury w Gardzienicach i Piaskach. Słabą stroną jest także brak na szerszą skalę inicjatyw lokalnej społeczności dotyczących opieki nad zabytkami i ich promocji, zapewne wiążące się ze starzejącym się społeczeństwem i ubytkiem ludności.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Na wstępie należy podkreślić, że polityka władz Gminy Piaski w zakresie opieki nad zabytkami podąża w dobrym kierunku, gdyż zgodnie z dokumentami programowymi, największe nakłady są skierowane na najcenniejsze obiekty. Wymownym tego przykładem jest zestawienie kosztów poniesionych przez władze Gminy w ciągu ostatnich lat m.in:

- dofinansowanie „Rewitalizacji budynku kościoła p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Piaskach kwotą 31 960,00 zł

Niezwykle ważne jest także kompleksowe podejście do problemów związanych z obiektami zabytkowymi. Przed władzami samorządowymi stoi jeszcze wiele wyzwań mających

na celu możliwie jak najlepsze wykorzystanie walorów zabytkowych gminy dla rozwoju turystyki i poprawy estetyki miasta.

7.1. Priorytety programu opieki

A/ ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

B/ promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy

7.2. Kierunki działań programu opieki

A.1/ zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

B.1/ zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu zachowania. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne

7.3. Zadania programu opieki

A.1.1.: w ramach kontynuacji realizowanych już projektów rewitalizacji na najbliższe cztery lata przewidziano zadania:

- kompleksowa rewitalizacja pomnika upamiętniającego poległych w 1920 r. przewidziana w l. 2025-2026 – wstępny koszt 100 000 zł.
- opracowanie projektu rewitalizacji zabytkowego centrum miasta, w którym znajdują liczne wartościowe zarówno z zabytkowego jak i historycznego punktu widzenia. Mając na uwadze brak odpowiednich środków finansowych powyższe zadanie przewidziane jest do realizacji jedynie w sytuacji uzyskanie zewnętrznego dofinansowania.
- finansowe wsparcie działań właścicieli obiektów zabytkowych, mających na celu rewitalizację tychże obiektów. Wsparcie będzie dostosowane do możliwości budżetowych Gminy.
- weryfikacja Gminnej Ewidencji Zabytków w zakresie poprawnego datowania obiektów i ich wartości, połączona z wprowadzeniem mapek z lokalizacją poszczególnych obiektów
- monitorowanie realizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie na obszarach o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków).
- wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, katalogów typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego)
- konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach

objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji)

- walka z samowolami budowlanymi (reagowanie na przebudowy, rozbudowy, wszelkie przekształcenia obiektów znajdujących się w GEZ bez uzgodnień z władzami miasta i urzędem konserwatorskim).
- ochrona panoram widokowych o wartościach kulturowych

B.1.1:

- prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów)
- rozszerzenie działań związanych z pozyskiwaniem środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.
- bieżąca kontrola stanu zachowania zabytków, zarówno zespołów, jak i pojedynczych obiektów, przez inspektorów urzędu miejskiego.
- prowadzenie działań popularyzatorskich nakierowanych na podniesienie świadomości mieszkańców w zakresie lokalnego dziedzictwa kulturowego (zabytki architektury, ruchome i archeologiczne). Dostęp do tej wiedzy może wpłynąć na zmianę postaw ludności wobec dziedzictwa kulturowego i uczynić przedmiot troski. Widocznym przejawem tego zjawiska jest coraz częstsze informowanie właściwych organów o nielegalnych poszukiwaniach zabytków z wykorzystaniem detektora metali. Z powyższymi działaniami powinno wiązać się przeprowadzenie akcji mającej na celu poinformowanie właścicieli gruntów, na których znajdują się stanowiska archeologiczne. Rozbudzanie świadomości mieszkańców o wartości znalezisk archeologicznych wynika także z rozwiązań ustawowych, w których podkreślono konieczność informowania nie tylko właściwy urząd konserwatorski ale także władz samorządowych (burmistrza) o zabytkach odkrytych w trakcie prowadzonych prac ziemnych (art. 32, pkt. 3 Ustawy o ochronie i Opiec nad Zabytkami). Należy tu pokreślić, iż w przypadku zabytków o szczególnej wartości archeologicznej znalazcy przysługuje nagroda, po dopełnieniu wszelkich formalności ustawowych.
- rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (np. cmentarzy).
- dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie.
- rewaloryzacja obszarów i obiektów zabytkowych poprzemysłowych z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji.
- zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż

instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, itp.).

- opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych.

Zadania dodatkowe

1. Aktualizacja informacji o dziedzictwie kulturowym miasta w prowadzonym przez Urząd Miejski portalu internetowym www.piaski.pl. i związane z tym stałe poszerzanie zawartości portalu internetowego o informacje na temat historii miasta i gminy, zasobów dziedzictwa kulturowego, potrzeb ochrony oraz tradycji lokalnych. Powyższe zadanie mogłoby być realizowane przy współpracy z organizacjami pozarządowymi. Działania takie wpływają na wzrost zainteresowania dziedzictwem kulturowym, przyczyniają się do wzrostu atrakcyjności turystycznej miasta, poprzez podniesienie rangi informacji turystycznej, podniesienie konkurencyjności dzięki ofercie turystycznej w miejscu zamieszkania, wzbogacania istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe.

2. Realizacja programu ogólnospołecznej edukacji kulturowej; edukacja dzieci i młodzieży nastawiona na poznanie wartości tzw. "małych ojczyzn" i wskazanie potrzeby ochrony krajobrazu kulturowego jako swoistego wyróżnika i świadectwa tożsamości regionalnej. Przykładem jak może wyglądać realizacja takiego programu może turniej wiedzy o Piaskach organizowany przez Miejski Centrum Kultury, przy wsparciu finansowym władz miasta.

3. Współdziałanie w organizacji imprez kulturalnych, wydarzeń, uczestnictwo w programach zwłaszcza o znaczeniu ponadlokalnym, promujących dziedzictwo kulturowe

4. Działania związane z funkcjonowaniem szlaków edukacyjno-turystycznych w zasobach dziedzictwa kulturowego.

5. Stała opieka nad pomnikami i miejscami pamięci. Inwentaryzacja miejsc pamięci na terenie miasta, opracowywanie projektów lub koncepcji ich zagospodarowania.

6. Współpraca gminy z organizacjami pozarządowymi, muzeami, instytucjami regionalnymi, wojewódzkimi oraz ministerialnymi w promocji dziedzictwa kulturowego gminy.

7. Promocja dziedzictwa kulturowego gminy oraz upowszechnianie problematyki ochrony dóbr kultury w mediach, Internecie, prasie, wydawnictwa własne gminy.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Władze samorządowe mają do dyspozycji liczne instrumenty bezpośredniego i pośredniego oddziaływania, w tym zwłaszcza finansowe wspieranie określonych przedsięwzięć,

sporządzanie miejscowych planów przestrzennego zagospodarowania miasta, inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych, gospodarczych i politycznych (np. instytucji biznesowych), stymulowanie powstawania zrzeszeń publiczno-prywatnych, informowanie środowisk, opinii publicznej, władz państwowych itp. o swoich zamiarach i wpływanie na regionalną politykę kulturalną.

Zakłada się, że zadania określone w Programie ochrony zabytków dla Gminy Piaski będą realizowane w wyniku podjęcia następujących działań:

A/ współpracy władz miasta z ministerstwem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, z wojewódzkim konserwatorem zabytków, diecezją, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi oraz właścicielami obiektów zabytkowych;

B/ własnych działań władz miasta:

a/ tworzenia prawa miejscowego;

b/ finansowanie instytucji kultury, dotacje, system ulg finansowych, nagrody, zachęty dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością lub użytkowanych przez gminę - miasto;

c/ realizacja projektów i programów miejscowych;

d/ inne - działania stymulujące, promocyjne, edukacyjne itp.;

e/ działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Priorytet 7.1.A - Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy (wskaźniki oceny poziomu realizacji GPOnZ):

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy poniesionych na realizację programu ochrony i opieki nad zabytkami;

- liczba wniosków złożonych do budżetu o dofinansowanie prac przy zabytku;

- liczba pozytywnie rozpatrzonych wniosków oraz kwota przyznana na dofinansowanie prac przy zabytku;

- liczba zweryfikowanych kart adresowych GEZ;

- liczba wykonanych kart ewidencyjnych dla obiektów planowanych do rozbiórki.

Priorytet 7.1.B - Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy (wskaźniki oceny poziomu realizacji GPOnZ):

- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi - liczba złożonych wniosków, liczba zleconych zadań, liczba uczestników, wysokość przeznaczonej kwoty;

- liczba imprez wykorzystanych do promocji dziedzictwa kulturowego.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Mając na uwadze fakt, że program opieki nad zabytkami jest odrębnym zbiorem celów i zadań dla gminy jako terytorium administracyjnego, a nie wyłącznie dla władz terenu, także źródła finansowania nie odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponuje gmina. Należy zatem przyjąć, że źródłem finansowania zadań wskazanych do realizacji w programie, będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub w zasięgu Gminy Piaski, jak również inne źródła (rządowe, prywatne, itp.).

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury” www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz wymiany kulturalnej” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące Rządowego Funduszu Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych <https://www.bgk.pl/polski-lad/>
- Informacje dotyczące programów operacyjnych Interreg <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/prace-nad-programami-interreg-2021-2027/>
- Informacje dotyczące programów operacyjnych, w szczególności Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/fundusze-dla-regionow/>
- Informacje dotyczące wspólnej polityki Rolnej WPR 2021-2027 – <https://ksow.pl/programy/wpr-2021-2027>
- Informacje dotyczące programu Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/fers/>
- Informacje dotyczące programu operacyjnego Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/feniks>

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji pozarządowych” – www.funduszngo.pl
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php

Aktualizacja programu

W miarę realizacji zadań i poszczególnych projektów może nastąpić naturalna potrzeba aktualizacji czteroletniego programu ochrony zabytków i opieki nad Zabytkami dla miasta i gminy Piaski. Przyczyny takich zmian wiązać się mogą z nowymi wymogami formalnymi dotyczącymi programu, dostosowania go do ujawnionych w trakcie realizacji programu nowych zamierzeń właścicieli zabytków lub pojawienia się nowych możliwości finansowych i prawnych. W związku z tym program może być aktualizowany odrębnie dla poszczególnych zadań, obejmując zmiany w ich zakresie lub może być poszerzany o nowe zadania, wynikające z bieżących potrzeb. Zmiany programu winny być opiniowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie i zatwierdzone uchwałami Rady Miasta.